DE NIEUWE STEM

april 1959
jaargang 14 - no. 4

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van:

voor Nederland: N. A. Donkersloot / Jan G. Elburg / O. Noordenbos / Jan Romein / Ank Steenis, secretaresse / W. F. Wertheim / *voor Vlaanderen:* K. Jonckheere / J. Kuypers.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling / Dr. J. J. Buskes / Mr. G. J. P. Cammelbeeck / J. B. Charles / Dr. B. Delfgaauw / T. Haan / Dr. P. Meertens / Dr. A. Romein-Verschoor / Th. van Tijn / Dr. V. E. van Vriesland.

Uitgave: Drukkerij „Nimo", Monnickendam, Giro 256907

Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie, Ank Steenis, Lepelstraat 11^4, Amsterdam-C. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11.50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor België frs. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15.- resp. frs. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10.– en frs. 150.

Losse nummers *f* 1.50, resp. frs. 25.

INHOUD:

Johan Achterhof, Het beloofde land ... 209
Johan Achterhof, Van binnen uit ... 210
Johan Achterhof, Sprookje ... 211
Th. van Tijn, De betekenis van de verkiezing van 12 maart '59 212
Jef Last, Boekbespreking ... 221
G. van Geffen, Het Da Capo der conjunctuur ... 226
Gerrit Huizer, Zin en Waanzin ... 236
Anthonie Donker, Nederlandse Poëzie ... 245
J.R., Een herstel der coalitie ... 254
Ch., Een „vervoerde" ... 260
Th. van Tijn, Het verval van het absolutisme en de historische onvermijdelijkheid ... 264
O.N., Boekbespreking ... 271

Johan Achterhof

HET BELOOFDE LAND

het beloofde land
van melk en honing
reizen maken
langs het water
wachten aan het strand
en zeggen
wat de oevers doen
of zij dalen zullen
of zij stijgen
niets is zo verraderlijk
als eb en vloed

drinken uit de
kokosbeker en
de melkkan van
de moederborst
niets is zo veranderlijk
als een kind
bij dorst

mesten gaan op
volle weiden
zeven mager
zeven vet
niets is zo verademend
als dit jong knapenkoor
van melk en honing
uit het beloofde land
van Set

Johan Achterhof

VAN BINNEN UIT

wildervank is aan
de maas gelegen
rome is de vaderstad
dit bewijzen zou
een misdaad wezen
tegen al datgene
wat de waarheid was

rome is wel aan
de maas gelegen
wildervank is wel
de vaderstad
is dit hiermee
niet overtuigender
bewezen dan dat
ik de bewijzen had

Johan Achterhof

SPROOKJE

de druipsteengrotten
in het hartje van
het stadsdom spa
zijn onder ons gezegd
maar liever stilgezwegen
de speelse vingers
van rachmaninov
die van zijn dood
(in weerwil van
diens opdrachtgever)
de toestemming verkreeg
in spa
zijn vele onvoltooiden
uit te spelen

het is geen wet van
perzen en/of meden
maar stalagmieten
zijn beslist niet met
de hand gesneden
en zijn als
erfelijk belasten
de vingers die
nog steeds naar de
voltooiing tasten

Th. van Tijn

DE BETEKENIS VAN DE VERKIEZINGEN VAN 12 MAART 1959

Er is in de gehele politieke ontwikkeling die op 19 september 1958 inzette en die ons via de kabinetskrisis van 11 december voorbij de vervroegde verkiezingen van 12 maart heeft gebracht, maar èèn beslissend feit. Dat is, dat de Partij van de Arbeid tot oppositiepartij is geworden.

Op 19 september loste de N.V.V.-voorzitter, Van Wingerden, het startsignaal voor de versnelde beweging: hij sprak zich in het openbaar uit tegen de suggesties tot verhoging der huren en der melkprijzen die vervat waren in de adviesaanvraag, welke de laatste regering-Drees tot de Sociaal-Economische Raad had gericht. Bij monde van Mr. Burger solidariseerde de socialistische Tweede-Kamerfraktie zich met dat standpunt en hiermee was een verder socialistisch meeregeren in feite onmogelijk geworden. De rest was manoeuvre. De socialistische fraktie moest kost wat kost verhinderen tegen de verwante vakbeweging in te gaan, maar moest tevens elke botsing tussen zichzelf en de socialistische ministers, die medeverantwoordelijk waren voor de adviesaanvrage aan de S.E.R., voorkomen. Daarentegen zou het prachtig zijn, indien zij de konfessionele ministers in konflikt kon brengen met de konfessionele kamerfrakties en wel nog vóór de huur- een melkprijskwestie op parlementair niveau aan de orde zou komen. Dat geschiedde naar aanleiding van de beknibbeling op de tijdsduur die voor bepaalde belastingvoorstellen zou gelden.

De konfessionelen manoeuvreerden op hun beurt. Ofschoon hun ministers het terzake met de socialistische portefeuillehouder aan Financiën eens waren, weigerden zij ontslag te nemen en stelden slechts hun plaatsen ter beschikking. Zij hadden het voordeel, dat de aanleiding tot de breuk een niet zeer belangrijke en voor de kiezers weinig doorzichtige kwestie was en

dat zij de politieke strijd met de socialisten niet behoefden te voeren op het punt: voor of tegen de huurverhoging en de verhoging van de melkprijs. Die kwestie bleef in de S.E.R.-kommissie voor Ontwikkeling van de Nationale Ekonomie begraven, en zij forceerden verkiezingen nog voor die zaak via een verdeeld S.E.R.-advies tot al te duidelijke inzet van de politieke strijd was geworden.

Toch ging het om die zaak en nu de stembussen weer opgeborgen zijn gaat het nog steeds om die kwestie en om geen andere. Op dit ogenblik is er nog geen uitspraak van de genoemde S.E.R.-kommissie en evenmin is er reeds een nieuw kabinet. Maar de eerste „informateur", Prof. Beel, liet zich onmiddellijk voorlichten door Prof. Verrijn Stuart, de voorzitter van de S.E.R. en deze kan hem niets anders verteld hebben, dan dat met de vertegenwoordigers van het N.V.V. niet tot overeenstemming over een nieuwe „huurronde" te komen was, alvorens eerst een loonronde had plaatsgevonden. Zo bleven de kaarten op dezelfde wijze liggen na de verkiezingen als zij sinds 19 september waren. De enige vooruitgang die was geboekt was deze, dat een nieuw kabinet, zonder socialistische deelname, zich pas na vier jaar voor de kiezers zal behoeven te verantwoorden in plaats van reeds in 1960.

De verkiezingen hebben ten aanzien van het meest wezenlijke punt: socialistische regeringsdeelname, ja of nee, dus niets te betekenen gehad en konden daarin ook niets betekenen. Hoe werkt dan eigenlijk, zo zal men vragen, onze parlementaire demokratie? Hebben verkiezingen in de huidige omstandigheden dan niets te maken met volksinvloed op de samenstelling en richting der regering? Het antwoord moet luiden: déze speciale vervroegde Kamerverkiezing was eerder bedoeld om een kiezersuitspraak in 1960 te vermijden, dan om nú een kiezersuitspraak te verkrijgen, welke immers aan de gang van zaken toch weinig zou veranderen. En voorts moeten wij antwoorden, dat de wil van het soevereine volk wel degelijk spreekt, maar voornamelijk langs andere wegen dan die der formele demokra-

tische instellingen. Het soevereine volk spreekt via zijn klasse-organisaties en de toppen daarvan ontmoeten elkaar in 't beslotene van 'n S.E.R.-kommissie. Zonder twijfel weerspiegelt het standpunt van de patroonsorganisaties in belangrijke mate wat de kapitaalsbelangen nu wenselijk en mogelijk achten, zoals het standpunt van de moderne vakbeweging in zekere mate de onwil van de arbeidersklasse weerspiegelt om de verdeling van het nationale inkomen andermaal in haar nadeel te laten wijzigen. Machtblokken staan tegenover elkaar, de machtsblokken der klassen. Hun getalsverhoudingen wegen niet (heeft niet het N.V.V. alleen reeds meer leden dan de gekombineerde patroonsorganisatie?), hun maatschappelijke macht telt. En het is een onbetwistbaar feit, dat de maatschappelijke kracht van de massale arbeidersbeweging in Nederland thans gering is door een proces van innerlijke uitholling, waardoor een dreigement met grootscheepse akties (bv. van de Belgische soort) in Nederland vooralsnog niet veel indruk zou maken.

Zo blijft dus gelden: de moderne vakbeweging is onmachtig de huurverhoging-nú te verhinderen, zij is ook niet in staat, tegenover haar eigen aanhang, om haar te aanvaarden, — en dus zal parlementaire oppositie het gevolg zijn voor die partij, welke zich met deze vakbeweging moet solidariseren, d.w.z. voor de P.v.d.A.

Zijn dan de uitslagen der verkiezingen van 12 maart jl. zonder enige invloed op de kabinetsformatie? Zij zijn zonder invloed wat het hoofdpunt betreft, maar niet wat betreft de bijzaken. Is eenmaal vastgesteld dat de P.v.d.A. oppositiepartij zal zijn, dan is daarmee nog niet beslist hoe de nieuwe regering eruit zal zien. De uitschakeling van de Partij van de Arbeid brengt een hergroepering met zich mee tussen de overige partijen en daarbinnen. De verkiezingen maakten de V.V.D. tot de tweede macht in het parlement, indien men de socialisten niet meerekent. Zij beroofden bovendien de konfessionele regeringspartijen (K.V.P., A.R. en C.H.U.) van een gezamenlijke absolute meerderheid: ze hebben tesamen precies de helft der zetels.

Dus zijn de konfessionelen aan de „heidenen" van de V.V.D. overgeleverd.

Het manoeuvreren is daarmee opnieuw begonnen. Prof. De Quay is er, wanneer wij dit schrijven, nog mee bezig. Over het resultaat weet U als U dit leest wellicht meer, dan ik weet nu ik dit schrijf. Terwijl De Quay formeert kunnen wij nog een blik slaan op de verkiezingsuitslagen. Zij legden voor waarschijnlijk vier jaar de parlementaire verhoudingen ongeveer vast, — maar de uitgebrachte stemmen vertegenwoordigden niet meer dan een momentopname. Zó stemde het Nederlandse kiezersvolk op 12 maart 1959, — op 12 april zou het allicht weer ietwat anders stemmen. Maar die momentopname heeft, door de vergelijkingsmogelijkheid met vorige verkiezingen, toch enige waarde. Alvorens daarop verder in te gaan dienen we ons echter af te vragen: waarover stemde men eigenlijk? Over de kwestie waarom het eigenlijk ging: of er een loonronde zou komen dan wel een huurronde? Neen, ofschoon het verkiezingsprogram van de Partij van de Arbeid zich voor een loonronde uitsprak en — wat minder duidelijk — toch ook wel tegen een huurverhoging-nú, was dat niet tot de inzet van de verkiezingsstrijd gemaakt, evenmin als het de openlijke inzet van de regeringskrisis was geweest. De andere partijen hoedden zich ervoor, dit tot hoofdpunt te maken en de S.E.R.-kommissie werkte in diepe beslotenheid.

Inzet van de verkiezingen werd eerder de vraag: of al dan niet met de P.v.d.A. geregeerd moest worden. De regeringskrisis en de vorming van het konfessionele rompkabinet onder Beel hadden dit al tot de duidelijkste strijdvraag gemaakt, de V.V.D. maakte deze vraag tot het kernpunt van haar rijk gefinancierde propaganda (in stilte werkte ondertussen de Telderstichting, wetenschappelijk bureau „verwant aan" de V.V.D. aan een eigen advies inzake de huren, dat tot de konklusie leidde dat ze met 60 % verhoogd moesten worden, — maar dat werd toevalligerwijze pas de dag na de verkiezingen openbaar).

Maar de vraag: met of zonder de P.v.d.A. regeren

was niet zozeer strijdvraag tussen de partijen dan wel strijdvraag *in* de partijen, de V.V.D. dan uitgezonderd. Als men op de Partij van de Arbeid stemde betekende dat nog niet, dat men ervoor stemde dat zij aan de komende regering zou deelnemen. Heel wat stemmen, die een regerings-P.v.d.A. ontvallen waren, vielen aan de oppositie-P.v.d.A. weer toe . . .,terwijl de kiezers van de kerkelijke partijen nog maar moesten afwachten, of zij voor een „brede basis" stemden of niet. Dat was in die kerkelijke partijen zelf nog geen uitgemaakte zaak, ofschoon de neiging van de meeste A.R.-politici en van het doorslaggevende deel van de K.V.P. toch wel die kant op ging. Maar dit lieten zij de kiezer eerder vermoeden dan dat zij het uitspraken.

Zo kan men de V.V.D.-stemmen in elk geval interpreteren als stemmen van mensen, die bedoelden daarmee de P.v.d.A.-regeringskansen kleiner te maken en in 't algemeen als stemmen van mensen, die de invloed van de arbeidersbeweging terug wilden dringen. De V.V.D. is immers de enige politieke partij van gewicht, die van elke vakbewegingssmet vrij is . . .

De kerkelijke partijen, die zich niet duidelijk uitspraken over de vragen waarom het in de verkiezingsstrijd eigenlijk moest gaan (hetzij lonen en huren, hetzij de „brede basis") konden niet veel anders doen dan zich beroepen op haar kerkelijkheid. Vandaar de herleving van de leuze der antithese, vandaar de roep om een „Christelijk kabinet", waarbij de Moederkerk en de Ketterkerken met de sinds de dagen van Mackay, Kuiper en Colijn bekende verdraagzaamheid samen gingen, zoals kinderen van één Vader betaamt. Die roep maakte het tevens mogelijk om niet alleen de socialisten aan te vallen, met wie sinds 11 december de strijd openlijk was uitgebroken, maar tegelijkertijd de V.V.D. om haar vrijzinnigheid te bestrijden en zodoende tevens de vakbewegingsvleugel der Christelijken te paaien.

De konfessionelen zijn er tenslotte niet al te best afgekomen. De teruggang der protestantse partijen ging voort in het gelijkmatige tempo waaraan we langza-

merhand gewend zijn; de K.V.P. verloor niet alleen in vergelijking met 1958, maar zelfs in vergelijking tot de kamerverkiezingen van 1956. Dit laatste verlies is des te opmerkelijker, indien men de grote aanwas van het katholiek-gedoopte bevolkingsdeel in aanmerking neemt. Er was een flinke „doorbraak" voor die partij, welke daarvoor het minst geijverd heeft, namelijk voor de V.V.D., met name in Limburg. Dat waren politieke stemmen van mensen die de P.v.d.A. wilden keren. Er was een zeker herstel van de P.v.d.A.-doorbraak in het zuiden, met uitzondering weliswaar van de Mijnstreek, waar de Katholieke bond het bestaan had van het allerstrengste loonstopministerie in de ergste tijd der „bestedingsbeperking" een verhoging der werkelijk uitgekeerde geldlonen te verkrijgen in de vorm van een „aanwezigheidspremie". Dit is beslissend geweest voor de bijna-afwezigheid van socialistische stemmen in de Mijnstreek.

Voor het overige echter herstelde de P.v.d.A. zich in het Roomse zuiden gedeeltelijk en dat herstel mag men zeker toeschrijven aan het besef, dat de „gewone man" beter bij de P.v.d.A. terecht kan. Het verlies der konfessionelen is dus te verklaren uit een verder voortgaande polarisering der klassekrachten: zij verloren aan de V.V.D. zowel als aan de P.v.d.A.

Het feit blijft echter bestaan dat de konfessionelen, hun snippers meegerekend, nog altijd wat meer dan de helft van de stemmen tot zich trekken, om redenen grotendeels buiten de problemen van de kabinetsformatie en in het algemeen buiten elke aktuele politieke problematiek gelegen. Velen stemmen R.K. omdat zij tot de Roomse Kerk behoren, vanzelfsprekend. Met dezelfde vanzelfsprekendheid blijven tal van protestanten hun politieke groeperingen als verlengstukken van hun kerkgenootschappen zien. Het is een taai verschijnsel. Hoe dit te verklaren?

Uit het volkskarakter? Jazeker, het „volkskarakter" speelt een rol, omdat een taai verschijnsel per definitie een uiting van het volkskarakter is. Het „volkskarakter" verklaart dus niets, maar moet juist verklaard

worden. Welnu, het volk, de natie, is een produkt van een bepaalde gemeenschappelijk doorleefde historie, en het „volkskarakter" is daarvan dus evenzeer het produkt. De Nederlandse historie kende tot ver in de negentiende eeuw, behalve het langzaam gegroeide begrip tot één natie te behoren en dus in hetzelfde staatsschuitje te moeten zitten, twee grote tegenstellingen. De ene tegenstelling was die tussen het heersende protestantse noorden en het overheerste katholieke zuiden (men bedenke echter dat in het noorden zeer talrijke katholieken waren, evenzeer van de officiële wereld uitgesloten). De andere tegenstelling was die binnen het protestantse en noordelijke kamp: die tussen de „heren", de regenten, die in kerkelijk opzicht trouwens van vrijzinnigheid verdacht waren aan de ene kant, — en de „kleine luiden", de gewone kerkgangers, anderzijds.

Toen de moderne politieke partijen zich in de laatste drie decennia der vorige eeuw vormden was dat op zichzelf een teken van een herwaken van het Nederlandse volk, veroorzaakt door hernieuwde ekonomische bedrijvigheid. Het politieke ontwaken van de „kleine man" betekende echter grotendeels het politiek-aktief worden van het oude sentiment, des te blijvender daar de industrialisatie en dus het doordringen van nieuwe levensvormen, hier slechts langzaam verliep, — des te heviger daar die vernieuwing dan toch maar plaatsvond en de oude levensvormen bedreigde.

Eèn van de moderniseringsverschijnselen was de gevoelde noodzaak tot redelijk en algemeen volksonderwijs en juist op dat gebied kon de strijd met de meer of minder vrijzinnige „heren" opnieuw ontbranden; de schoolstrijd voedde de kerkelijke partijen en bracht ze tot wasdom, hij maakte bovendien dat Rooms en Ketters samen konden gaan. En al is de schoolstrijd in het algemeen bijgelegd, de traditie der gebondenheid van de kerk aan de politiek, die reeds ouder was, heeft hem grotendeels overleefd: het „volkskarakter" is zeker voor wijziging vatbaar en wijzigt zich zonder twijfel, maar dat neemt tijd.

Zo zien wij dus: de moderne klassentegenstellingen

tasten de konfessionele partijen aan, maar hebben deze nog lang niet opgelost. De kracht van de K.V.P. berust nog steeds in vrij belangrijke mate op de zwakte der Generaliteitslanden van vóór 1795 en men zou het een verlate wraak van de geschiedenis kunnen noemen, dat nu de Kommissaris der Koningin van Noord-Brabant uit het goeverneurspaleis te 's Hertogenbosch gehaald is om de leiding in Den Haag over te nemen.

En daar, in Den Haag, zit De Quay dus te broeden op zijn Paaseieren. Hij heeft niet alleen rekening te houden met de werkelijke krachtsverhoudingen tussen de maatschappelijke klassen, zoals die blijken in de tegenstellingen tussen de moderne vakbeweging en de patroonsorganisaties, — hij moet niet alleen rekening houden met de verdeling der parlementszetels, die gedeeltelijk meer door oud zeer dan door het nieuwe ontstaan is, — hij moet ook rekening houden met de verhoudingen binnen de konfessionele partijen, waar oud zeer en nieuw zeer dooreengemengd zijn. Het oude zeer maakte haar tot konfessionele partijen en heeft ze in stand gehouden, het nieuwe zeer der moderne klassentegenstellingen dreigt ze uiteen te rijten. Voor de K.V.P. en in wat mindere mate tevens voor de protestants-christelijke partijen is de situatie moeilijk. Regeren met de V.V.D. betekent het parool van het „Christelijke kabinet" opgeven, — maar dat is het minste. Het betekent tevens regeren tegen vakbeweging in en dat is pijnlijk. Een huurverhoging doorvoeren? Schitterend, maar uit het oogpunt van „bezitsvorming" toch wel enigszins eenzijdig . . . Aldus handelen tegen de oppositie van de P.v.d.A. en het N.V.V. in? Amen, het zij zo,— maar wat zal de konfessionele arbeiderskiezer doen, wat zal de konfessionele vakbondsleider moeten zeggen indien de P.v.d.A. in het parlement, het N.V.V. daarbuiten er oppositie tegen voeren?

Er is uit dit dilemma geen uitweg. De moderne klassentegenstellingen hebben de oude, voorkapitalistische, reeds lang vervangen en dreigen nu de gestolde konfessioneel-ideologische neerslag daarvan eveneens te doorbreken.

Om dat laatste zoveel mogelijk te verhinderen zoekt men in de K.V.P.-kringen naar een oplossing voor de kabinetskrisis op zo min mogelijk „politiek" niveau. Geen bekende K.V.P.-politici worden op de voorgrond geschoven en men hoopt op die manier van al te bekende V.V.D.-lui verschoond te blijven. De hele zaak moet zoveel mogelijk „buitenparlementair" worden, zodat de parlementsfrakties gemakkelijker reserves zullen kunnen maken tegenover minder populaire maatregelen, die zij in grote lijnen toch zullen steunen.

Het is duidelijk, dat de Partij van de Arbeid van de moeilijke situatie der konfessionelen in ruime mate kan profiteren. Hoewel zij zelf getracht heeft in haar politiek, haar organisatie en zelfs in een ontwerpprogram de klassenlijnen uit te wissen en als een méérklassenpartij te verschijnen, maakt de maatschappelijke realiteit haar ongewild toch tot klassepartij van de arbeidende bevolking. Die tegenstelling tussen wat zij wilde zijn enerzijds en wat zij is en meer en meer zal blijken anderzijds zal in de P.v.d.A. een geheel proces van heroriëntering op gang brengen, welke met belangrijke interne schokken gepaard zal gaan. Maar wellicht zal er over enige tijd meer aanleiding zijn om de ontwikkeling van de socialistische en arbeidersbeweging in haar verschillende geledingen nader te beschouwen in het licht van de weerstand tegen de uitvoering der plannen, welke De Quay aan het formuleren is.

6 april 1959

Jef Last

Selected works of Lu Hsün
Volume I II

Lu Hsün and the new cultural movement
of modern China
Huang Sung-K'ang
Uitg. Djambatan, Amsterdam.

Toen men, in 1938, de Nobelprijs voor literatuur toekende aan Pearl Buck, werd dat vrij algemeen opgevat als een soort eerbewijs aan China. Het ware beter geweest wanneer men, enige jaren tevoren, deze prijs toegekend had aan Loe Sjuun. Maar deze grootste schrijver die China sinds honderden jaren voortgebracht had was juist te voren in 1937 gestorven.

Deze, in 1881 geboren auteur is niet slechts de schrijver van twee bundels korte verhalen, die zonder enige twijfel tot de wereldliteratuur horen, en van een bundel uiterst merkwaardige moderne Chinese gedichten, hij is bovenal een zeer groot humanist, met Goe Sje de vernieuwer, men kan haast zeggen de schepper, van de nieuwe Chinese schrijftaal, het „kwo juu", een belangrijk geleerde op het gebied der oud-Chinese inschriften, de schrijver van de eerste grondige geschiedenis van de Chinese roman, een machtig vertaler en een veelzijdige journalist, die wat scherpte van pen en humoristische ironie aangaat, misschien het beste met een Tucholsky vergeleken kan worden.

Zijn levensloop van romantisch, idealistisch humanist tot revolutionair polemist herinnert op vele punten merkwaardig aan die van figuren als Henriette Roland Holst en Romain Rolland in Europa.

Toch werd hij, zoals ik dat in mijn dissertatie „Der Wandlung in der Beurteilung Lu Hsün's und seine Ursachen" aantoon, nog in 1932, juist door de communistische schrijvers in China en Rusland, met zeer veel reserve als een „kleinburgerlijk" schrijver beschouwd en gekapitteld. Veel meer dan de Marxis-

tische theorie, waarvan in zijn werk nooit veel blijkt, waren het de beestachtige fusillades van jonge, geestdriftige Chinese revolutionairen door de Kuo Min Tang-militaristen en vooral ook de agressie van Japan, die hem er, na zeer veel weifelingen en twijfels, en zonder dat hij ooit lid van de partij werd, toe brachten, 'n fellowtraveller te worden en in samenwerking met de communistische partij de leiding der „Liga van linkse schrijvers" op zich te nemen. Hij stierf zonder de overwinning van Mau Tze-toeng en de praktijk van het communisme in China beleefd te hebben.

Zoals de Japanse Loe Sjuun-specialist Takeuchi Yoshima overtuigend aantoont, begon de verering van Loe Sjuun pas na zijn dood. Academies werden naar hem genoemd, de huizen waar hij gewoond had veranderd in musea, Mau Tze-toeng sprak woorden, die in ieder werk over Loe Sjuun geciteerd worden, en op het ogenblik kan men zeggen dat hij posthuum tot de nieuwe God der literatuur van China is verheven en algemeen als de „vader der nieuwe Chinese literatuur" beschouwd wordt.

Het proefschrift van mej. Huang volgt vrij getrouw het beeld, dat de officiële Russische en Chinese hagiografieën van Loe Sjuun plegen te geven, maar is van waarde door de vele, hoewel enigszins eenzijdig gekozen, citaten uit de slechts voor weinigen toegankelijke Chinese tijdschriften van die woelige periode. Van de gespletenheid in zijn wezen, van zijn aangeboren diepe melancholie en misanthropie, zijn liefde voor rust en studie, waaruit hij zich slechts uit plichtsgevoel losrukte, kortom van dat wat hem, juist in tegenstelling tot de moderne Chinese literaten, zo menselijk en zo veelzijdig maakt, schijnt zij weinig bemerkt te hebben. En vooral verzuimt zij volkomen er op te wijzen, welk een ontzaglijk principieel verschil er bestaat tussen een zo merkwaardig critisch werk als „Ah Q" en de tegenwoordige zwart-wit-tekening der Chinese „littérature de commande".

Het is daarom van uitermate groot belang dat men zich ook in Europa, zonder al te veel rekening te houden met de communistische interpretaties van een Feng

Hsueh-feng of een Pozdneewa, uit het werk zélf een eigen oordeel over deze zo uiterst belangrijke figuur vormt, van wie slechts van de hand van professor Duyvendak en van mij zelf enkele weinige vertalingen van zijn korte verhalen in de Nederlandse tijdschriften verschenen. (Alle van voor zijn bekering tot het communisme daterend).

Dit nu is niet makkelijk. Er bestaat een zeer goede Duitse vertaling van Loe Sjuun's korte verhalen en gedichten, „Die Reise ist Lang", Progress Verlag, Dusseldorf. Ook zij bevat haast alleen werk uit de periode voor zijn engagement, maar gezegd moet worden dat hij daarna (en ook de reden daarvan onderzoekt mej Huang niet), nog slechts journalistiek werk en vertalingen heeft geschreven. De Russische uitgave der „uitgekozen werken van Loe Sjuun" in vier delen brengt behalve de verhalen en gedichten ook vele essays, artikelen en een deel der correspondentie, maar men kan het de redacteuren niet kwalijk nemen dat zij juist uit de geschriften van omstreeks 1927, waarin zich Loe Sjuun's twijfel en zijn worsteling met het communisme weerspiegelen, in het geheel niets geciteerd hebben.

De thans in Peking verschenen eerste twee delen van „Lu Hsün, selected works," zijn gelukkig niet zo maar een kopie van de Russische uitgave. Ook daarin toont zich weer de grotere onafhankelijkheid en liberaliteit van Peking, dat reeds in het tweede deel veel meer essays uit de voor-communistische periode van Loe Sjuun zijn opgenomen. De uitgave gaat nog niet verder dan 1927, zodat we nog niet kunnen weten hoe straks ook de meest omstreden periode van zijn leven behandeld zal worden. Hoewel de keuze dus natuurlijk uit een bepaalde gezichtshoek gedaan werd, is dat wat thans voor ons ligt toch reeds van zeer hoge waarde voor onze kennis en waardering van Loe Sjuun, al kan natuurlijk ook de beste vertaling niet verhelpen, dat zeer veel van de briljante stijl en vooral van de vaak zo uiterst geestige toespelingen van de auteur bij zulk een bewerking verloren gaan moet. Het is dan ook zeker te hopen dat deze werken

vele lezers zullen vinden, zodat wij de nieuwere Chinese literatuur eindelijk ook eens uit de eerste hand en in haar belangrijkste vertegenwoordiger leren kennen. Interessant is, dat het eerste deel nog ingeleid wordt door Feng Hsüeh-feng, de Chinese Loe Sjuun-specialist, die in september 1957 als „verrader" uit de Chinese partij werd gestoten. Wij weten niet in hoeverre dat komt, omdat hij in een voorwoord bij een vroegere Engelse vertaling van „The true story of Ah Q" de z.g. „kleinburgerlijke" tendens daarvan heeft durven critiseren!

Ter vergelijking tussen de „vader der moderne Chinese literatuur" en het werk van zijn „zonen" volgen hier onder de vertaling van een der proza-gedichten van Loe Sjuun zelf, en dan die van één der op het ogenblik officieel aangeprezen moderne Chinese „gedichten".

HET AFSCHEID VAN DE SCHADUW

Wanneer een mens slaapt tot hij de tijd vergeten heeft, dan komt de schaduw om afscheid te nemen . . .
Er zijn dingen in de hemel, die ik niet lust, en ik wil daar niet heen, — er zijn dingen in de hel, die ik niet lust, daarheen wil ik evenmin, — er zijn dingen in jullie toekomstig aardse paradijs die ik niet lust, en ook daarheen wil ik niet graag.
Hoe dat ook zij, jij bent niet degene die mij sympathiek is.
Vriend, ik wil je niet volgen, maar evenmin wil ik blijven.
Ik wil niet!
Ach, ach, ik wil niet! Nog liever zou ik dwalen in het Nergens.
Ik ben slechts een schaduw en verlaat je om in het donker te verdwijnen. Maar het donker slorpt mij niet en het licht wil mij niet drinken.
Ach, ik zou willen zwerven tussen licht en donker. Ik zou het liefst in het donker verdwijnen.
Hoe dat ook zij, nog steeds zwerf ik tussen licht en donker. Ik weet niet of de avond reeds valt, of de

morgen reeds aanbreekt. Ik hef mijn grijs-zwarte handen en doe of ik een schaal wijn dronk. Heel alleen zal ik naar de verte reizen op een tijdstip dat mij nog onbekend is.
Ach, ach! Was het toch avond, dan zou de zwarte nacht mij opslokken, of was het morgen, dan zou ik in haar schemering opgaan!
Vriend de tijd is nabij.
Ik zal door het donker moeten zwerven naar Nergens. Je vraagt nog steeds een geschenk. Wat kan ik je bieden? Niets dan donker en leegte. Maar nog liever zou ik opgaan in het donker dan in het licht.
De leegte zou tenminste geen beslag leggen op mijn hart.
Dat is mijn wens, vriend . . . . .
Heel alleen ga ik naar de verste verten, zonder jou, maar ook zonder enige andere schaduw. Ik alleen ben het, die in het donker verdwijn, en mij alleen behoort de hele wereld.

Loe Sjuun, 1925

Moderne Chinese lyriek

De volkscommunes zijn het paradijs.
Arbeidskracht en hulpbronnen zijn daar meer dan in de hemel
Industrie en landbouw stormen gezamenlijk voorwaarts
Een jaar evenaart duizend jaar uit het verleden
Alle soorten sputniks stijgen naar de hemel
De mechanisering overtreft het plan
't Geluk komt in zicht voor millioenen jaren!

Oostenwind blaast en honderd bloemen bloeien
Wij hoorden wat ons Mau Tze-toeng gebood.
De volkscommune wijst de weg naar het geluk
De boeren, die dat horen, lachen blijde
Want op een bloem lijkt onze volkscommune
Waarvoor een elk naar beste kracht wil zorgen.

Overgenomen uit „die Zeit", 1958

G. van Geffen

HET DA CAPO DER CONJUNCTUUR

Het is weer zover.

Na anderhalf jaar recessie is de economische kringloop thans volbracht en zijn wij opnieuw in de opgang; als voren.

Ook op dit terrein blijkt de wereldoorlog niet méér geweest te zijn dan een intermezzo. Leek na de bevrijding het economisch herstel een eenmalige karakteristiek te bezitten, geleidelijk, vooral sinds Korea, is de vooroorlogse golfslag teruggekeerd en wisselen de open de neergang elkaar weer af. En wij verwerken ook deze laatste kennelijk met een zekere onverschilligheid. Pas bij de jongste laagtelijn immers, die van de zgn. bestedingsbeperking, werd de sluimerende herinnering aan vroeger, aan de dertiger jaren, met name bij de ouderen weer goed wakker, gepaard gaande met een zekere begrijpelijke ongerustheid. Maar ook deze wijkt alweer terug: de gevaarlijke bocht is immers weer „genomen".

Dat het materieel herstel daarmee uitmondde in het herstel van de van ouds bekende conjunctuurschommelingen, zodat ook hier vernieuwing achterwege bleef, is in het algemeen door ons volk gelaten aanvaard. Enerzijds bleken de restauratieve krachten zelf te sterk, anderzijds legde de buitenlandse onrust zoveel beslag op potentiële geestelijke reserves, dat men zich zonder veel moeite overgaf aan het economisch geleide van de deskundigen, d.w.z. van hen, wier functie en taak het is van het hoe en het waardoor zoveel mogelijk af te weten, zonder echter over het waarom en het waartoe zich het hoofd te behoeven te breken. Dat was immers de taak van de politici geweest. Of deze nu onder een algemeen immobilisme leden dan wel aan „hidden conductors" het bespelen van ons economisch orkest overlieten, kan hier ter zijde blijven. Het economisch getij van de laatste eeuw heeft onder onze ogen een nieuwe slag rond gemaakt. Wij

zijn weer even ver als tevoren.

Toch, wie niet bij voorbaat of uit overtuiging conformist is (vrijwel de hele financiële wereld, zowel bij de overheid als bij het bedrijfsleven, vindt dit alles schijnbaar nogal normaal), moet bij het gebeuren van de laatste jaren wel een aantal vraagtekens, zelfs uitroeptekens zetten. Hier was immers geen sprake van een periodiek verschijnsel uit de wereld van de natuurwetten (zoals de zonnevlekken bv.); ware dat zo geweest, dan hadden wij de keten van oorzaak mèt gevolg grif moeten aanvaarden. Er was ook geen sprake van min of meer toevallige verschijnselen als een oogstmislukking door droogte of dergelijke, waarvoor hetzelfde zou gelden. Alles echter in deze economische kringloop bestaat niet uit feiten in de natuur, maar uit daden van mensen: aanneming en ontslag, import en export, loonsveranderingen en belastingmutaties; zij zijn het, die alle tezamen die merkwaardige golfslag gedocumenteerd hebben. Drie jaar geleden was alles goed: loonsverhogingen enz.; twee jaar geleden begonnen enkele deskundigen sombere gezichten te zetten; kort daarop schroefde de regering de bestedingen omlaag en begonnen de ontslagen los te komen: het honderdduizend-niveau der werkloosheid werd ruim bereikt. Sindsdien echter draaide de wind: de deviezen stroomden weer binnen; de beurs ging weer omhoog (wel niet zonder intieme kennis van wat zich in het bedrijfsleven afspeelde); en de werkloosheidscijfers van de laatste maanden geven weer een reële verbetering te zien.

Waarom? Waartoe dit alles?

De zucht van verlichting, die men had kunnen verwachten, is overigens vrijwel uitgebleven. Zij, die deze hadden kunnen slaken, de ministers bv., zijn al reeds weer door de omgekeerde zorg vervuld; een al te publieke tevredenheidsbetuiging met de huidige situatie had bedrijfsleven en particulieren ertoe kunnen verleiden „door de wind te gaan", zodat we al te gauw van het neergaande euvel in het opgaande zouden vervallen. De bestedingsbeperking wordt dus niet opgeheven. Maar voor een situatie als vandaag zou zij

niet bedacht zijn. Zij had zelfs weinig kans gehad, als we deze snelle recover hadden kunnen voorzien.

Hàdden we die kunnen voorzien? Men zal deze vraag wel ontkennend moeten beantwoorden. Knappe economen waagden zich destijds alleen aan vage prognoses en spraken elkaar daarbij bovendien nog veelal tegen. Kennelijk weten de geleerden te weinig van het waardoor om met een goed geweten betrouwbare voorspellingen over het waarheen te kunnen doen, die boven een banaal niveau uitgaan.

Wij hebben ook ditmaal in de conjunctuur te doen met een maatschappelijk, dus menselijk gebeuren; dat echter dáárom iets geheimzinnigs heeft, omdat het zich, ondanks het rhytmische karakter, kennelijk niet leent voor een goede verklarende interpretatie. Dat wij ook bij de algemene economische sector der menselijke geschiedenis niet in de toekomst kunnen zien, is niet verwonderlijk; niemand kan voor het productieproces belangrijke uitvindingen voorspellen, de aanleg van nieuwe verbindingswegen of een verhoging of verlaging van de defensielasten; zij zijn dus aanvaardbaar als incidentele, zij het niettemin volstrekt reële beginpunten van veranderingen in het economisch patroon. Maar het is juist dat zich repeterende systeem der conjunctuur, dat ons fascineert, omdat het als zodanig, in zijn zich herhalen, verklaarbaar moest zijn, maar — kennelijk als specimen van menselijk optreden — zich aan redelijke verklaringen onttrekt.

Aan deze uitdagende moeilijkheid tracht men zich niet zelden op een wonderlijke manier te onttrekken. In krant en tijdschrift, in lezing en discussie spreekt men namelijk bij voorkeur over „de" conjunctuur als over een soort quasi-menselijk quasi-natuurverschijnsel, bijna als over een afzonderlijk levend wezen. De conjunctuur heet bv. rustig, of ze aarzelt, men voelt haar de pols, noemt haar overspannen, of juist ontspannen, enz. Door dit vrome zelfbedrog — een dergelijk wezen bestaat nu eenmaal niet — kan men, zelfs in wetenschappelijke betogen, tevreden zijn met het aflezen van de successievelijke standen van de economische barometer, om dan alleen bij al te grote uit-

slagen van de indicateur wat bij te sturen. Niemand máákt het weer; of de vogeltrek; en niemand maakte ook deze recessie. De regering behoefde dit dus ook aan niemand te verbieden of iemand ervoor te straffen. Het ging, zo redeneerde men, om een situatie, die typisch geen bevelen, hoogstens voorspellingen verdroeg, waarbij men alleen maar achteraf gelijk krijgt of ongelijk. Wij zitten nu eenmaal in het conjuncturele schuitje zonder er ooit zelf ingestapt te zijn! En blijkbaar verwacht men ook niet er ooit zelf uit te kunnen stappen; want de toekomst kan alleen maar vóór ons voorspeld worden.

Men moet zich verwonderen, dat deze physico-biologische behandeling van de conjunctuur zo grif verkondigd en door het grote, ook het min-of-meer-deskundige publiek zo vlot aanvaard wordt. Het onder de tafel vallen van het van-begin-tot-eind menselijk geïnduceerd en geleid zijn van het conjunctureel gebeuren blijft daarbij immers een onverteerbare zaak. Mogelijk ligt de verklaring in een lange nawerking van de 19e-eeuwse theorieën omtrent een organische maatschappij, die wij in stille reserve houden voor wel verklaring behoevende maar vooralsnog onverklaarde maatschappelijke gedragspatronen.

Gelukkig intussen is de principiële aanvaarding van het conjunctuur-„verschijnsel", in het dagelijks leven niet geheel ongeremd gebleven. De slingerbeweging acht men er dan blijkbaar wel bij te behoren, maar men zou misschien de amplitude kunnen matigen. Deze gedachtengang is ook in de afgelopen jaren aan het woord gekomen en wel in twee versies: een beschuldiging van onze centrale bankinstelling aan de gemeenten: zij zouden de conjunctuurgolf onnodig hebben opgezweept; en het optreden van de regering in de zgn. bestedingsbeperking: een te grote uitslag van de slinger moest volgens haar voorkomen worden en als dit „bijsturen" wat rigoureus aandeed, zou men toch moeten zeggen: beter laat dan nooit. Wat hiervan te denken?

De genoemde beschuldiging van de president van de Nederlandse Bank, als zouden de gemeenten „te

veel gas hebben gegeven", zodat de regering wel moest ingrijpen, is een wonderlijke uitspraak. Toen de rentestandaard opliep tot boven de door de regering gestelde limiet voor de leningen van onze gemeenten, hebben deze met volledige voorkennis van hogerhand zich voorzien van de nodig geachte middelen bij de banken; zo zijn de feiten. Welnu, van tweeën een, óf men had de Nederlandse gemeenten, bv. in de figuur van hun Bank, moeten opdragen voor gezonde financiële toestanden te zorgen, in welk geval het verwijt aanvaardbaar was geweest; óf men moet de schuld voor de overmatige geldcreatie zoeken waar die te vinden is: bij regering en Nederlandse Bank. De uitzetting van de kredieten en dus van het omlopende geld is in de opgaande jaren inderdaad overmatig geweest, d.w.z. zij heeft voor het volle voetlicht van ons volk via een ontwaarding van het geld lonen en prijzen omhoog gestuwd. Maar inzover als dit een euvel is, moet men geen lagere goden, maar de reëel verantwoordelijke instanties zelf ter verantwoording roepen.

Men moet een verklaring zoeken voor dit onsympathieke „houdt de dief". Zij zal wel liggen bij de bij alle centrale instanties steeds aanwezige weerzin om op het algemene optimisme van een opgaande conjunctuur een domper te zetten. Want dat zou het gevolg geweest zijn van een op tijd ingezette anti-inflationaire kredietcreatie. Men heeft het niet gedurfd; en ten dele niet gewild.

Toen echter de domper achterwege bleef, greep de regering in met de bestedingsbeperking. Zij is er in alle toonaarden voor geprezen. Terecht? Het oordeel moet afhangen van het antwoord op de vraag, of het correctiemiddel bij het euvel paste. Welnu, dit was niet het geval.

Allereerst iets over het woord zelf: er zou teveel „besteed" zijn. Nu kan zowel een particulier als een vereniging of een staatsgemeenschap inderdaad wel eens „teveel" besteden: men teert dan in op het vermogen. Dit argument echter — als zouden wij „negatief sparen" — is bij de regeringsactie niet of nauwelijks gebruikt; ook de investeringen, toch wel de best be-

stede besparingen, die denkbaar zijn, vielen onder het misprijzende oordeel. De stimulans voor het regeringsoptreden lag dan ook ergens anders, namelijk bij het stijgende deviezenverlies, dat onaanvaardbare afmetingen dreigde aan te nemen; het was de betalingsbalans, die door de ingreep gesaneerd zou moesten worden. Klopt dat?

Nu realisere men zich bij een dergelijke situatie, dat deviezenwinst-hier deviezenverlies-elders betekent. Met een conjunctuurgolf, die men algemeen als een internationaal verschijnsel ziet, kan ons deviezenverlies dus al direct niet te maken hebben gehad. Het draineren van de deviezenvoorraad was twee jaar geleden een feit; de verklaring, de oorzaak ervan moet men echter niet zoeken in conjunctuurfasen, maar in de internationale handelsbeweging, zoals deze gestimuleerd wordt door de prijspeilen van invoer- en uitvoerlanden, omgesleuteld door de wisselkoersen. Wat twee jaar geleden bij ons gebeurde en toen aanleiding gaf tot regeringsingrijpen, was dit: de landen, die (zoals Nederland) hun loon- en prijspeil meer hadden laten stijgen dan anderen, verloren aan die anderen deviezen; het hoog geworden prijspeil hier stimuleerde onze import, het lage elders remde onze export. Kort geleden noemde ons leidende economische weekblad dit een „snel slechter worden van de toestand van de Nederlandse volkshuishouding", een wel bijzonder krasse fout in de economische diagnostiek. De oorzaak lag bij het inflationele graadverschil en er was dus niet anders nodig en dus ook niet anders geboden dan wat extra aandacht voor wisselkoersen en deviezen. Nu kan men wel — als het zou moeten — eindeloos veel goud en deviezen inzamelen, maar niet verliezen (ook als is dat „verlies" een ruil van renteloos liggend vreemd geld tegen goede goederen — dus echt geen overbesteding!). Komt van de deviezenpot de bodem in zicht, dan moet men de bron van de afvloeiing verstoppen door het verschil in prijspeilen, gemeten aan de geldende wisselkoersen, weg te werken via een devaluatie. Dat was het passende regeringsbeleid geweest. Is de deviezenpot al te leeg, zodat aanvulling

noodzakelijk is, dan is enige over-devaluatie het op-de-situatie-passende middel, zodat weer wat deviezen gaan toevloeien. Slechts een enkele stem heeft in ons land in die richting gepleit, maar hij riep in de woestijn.

Wat de regering via de bestedingsbeperking gedaan heeft, is heel iets anders. Zij heeft daarmee in plaats van te devalueren, desnoods in plaats van te wachten tot de andere landen ons met hun prijspeilen weer hadden ingehaald, het reeds plaats gehad hebbende proces en de reeds ontstane situatie met betrekking tot het inflatieverschil ongedaan gemaakt via een ouderwetse deflatie met bedrijfsstagnatie en werkloosheid. Natuurlijk is ook langs die weg de deviezenpot weer aan te vullen, maar het is een paardemiddel, want het kostte ons een stuk welvaart en honderdduizend werklozen.

Ook hier weer moet de vraag van het waarom-niet-dit en waarom-wel-dat beantwoord worden. De afspraken, die tot de instelling van het Internationale Monetaire Fonds hebben geleid, laten een corrigerende de- of revaluatie toe; daaraan lag het dus niet; andere landen hebben daarvan dan ook gebruik gemaakt. Ik weet geen andere verklaring dan de nawerking van de gouden-standaard-ideologie, die devaluatie ondegelijk en zelfs oneerlijk achtte; men denke aan de aera-Colijn, toen de handhaving der bestaande koersen ook reeds tot de heilige huizen behoorde. Moderner inzicht had moeten leren, dat, toen eenmaal de verschuiving in de nationale koopkrachtverhoudingen had plaats gehad, de ondegelijkheid — als men het zo wil noemen — reeds gepleegd wàs. Helaas voelde men zich blijkbaar meer thuis bij de gebruikelijke met harde hand geforceerde neergang in de conjunctuur, die met de bestedingsbeperking werd ingeluid, dan bij een manipulering van de wisselkoersen.

Dit taboe is ons volk sociaal-moreel duur te staan gekomen. Zoals trouwens ook elders. Men luistere naar Truman: „Big business gets the upward trends and the rest of us get the down slopes and go broke."

Wie er vooral aan kapot gaan, dat zijn de ouderen. Men luistere naar een andere onverdachte getuige, The

Economist: „The real (though often disguised) tragedy falls upon the older men, who are being obliged to fade away before their time into the grey and purse-pinched retirement which still awaits too many Britons in this mid-twentieth century."

Taboes, denkfouten en beleidsfouten hebben ons de recessie gebracht.

En toen de impulsen waren uitgewerkt, begon de opwaartse beweging weer. Een speciale bestedingsverruiming was daarvoor niet nodig. Ons financieel-economisch stelsel impliceert namelijk, dat via de gebruikelijke kredietverleningen ons land nu ook weer kan gaan meedoen aan de voor onze economische omgeving typische langzame inflatie van het betaalmiddel, die nu eenmaal de stimulans biedt voor het bedrijfsleven om te investeren en tot personeelsuitbreiding over te gaan. Als we nu maar goed oppassen en gemiddeld even hard infleren als de landen, waarmee wij relaties onderhouden, dan blijft de betalingsbalans wel in evenwicht. Of dan van elders een nieuwe impuls zal komen om à la baisse te gaan in de conjunctuurgolving, zullen we moeten afwachten. Baisse- en hausse-motieven zijn moeilijk te doorgronden. Toen in Amerika de republikeinen de vorige maal wonnen, verwachtte men voordeel voor big business via de winsten (en stegen de huren in Washington, omdat Eisenhower nu wel dure topmensen daarheen zou halen); bij de jongste overwinning der democraten echter verwachtte men hetzelfde, nu via de „komende" inflatie. Enige lijn zit in deze impulsen en verwachtingen niet. Onze moderne economen staan hier wel voor een bijzonder moeilijke opgave: hun begrippenstelsel is voor een overgroot deel opgebouwd op vaste relaties, zich herhalende reeksen, enz. En het actuele economische leven blijkt telkens weer mede, en soms vooral, beheerst te worden door menselijk eenmalig ingrijpen en menselijk onvoorspelbaar reageren.

Het benauwende aan deze hele onmachtsmanifestatie wordt duidelijk, als we ons realiseren, dat in de sfeer van de voortbrenging van goederen en diensten, dus in de welvaartsfactoren, tw. in de arbeidsproduk-

tiviteit en in de ruilvoet met het buitenland, geen enkel aanknopingspunt te vinden is voor deze on-periodische op- en neergang. De uitvindingen, die de produktiviteit opvoeren, gaan door; jongere arbeiders worden geschoold en oudere gaan met pensioen; en het internationale ruilverkeer intensifieert zich; alles zonder enig verband met een economisch getij. En om déze realia gaat het in wezen, niet om de presentatie ervan in financiële en monetaire termen. Blijkbaar láten wij bepaalde economische activiteiten hun evenwichtsverstorende invloed uitoefenen om dan door grof ingrijpen het toevallige heen-en-weer te verwekken.

Is de gegeven analyse juist, dan ligt aan de wortel van alles de reeds gesignaleerde doorgaande inflatie, een zoals bekend wel per land variërend maar in feite zich overal manifesterende karaktertrek van ons naoorlogse economisch leven. De vraag ligt dus voor de hand, of wij dit basis-euvel misschien zouden kunnen temmen; dan was de opgang niet zo wild en dus de recessie onnodig. Kunnen wij die inflatie temmen?

De publieke opinie is sceptisch. Anders kan men niet verklaren, waarom de regering aan de Sociaal-Economische Raad vroeg om voorstellen voor een waardevast bedrijfspensioen (symptoom-bestrijding!) in plaats van voorstellen om de inflatie zelf te voorkomen. Lukt dit laatste immers, dan is de waardevastheid automatisch verzekerd. Ook met het beste S.E.R.-advies is hoogstens te bereiken, dat naast het algemene ouderdomspensioen ook de bedrijfspensioenen waardevast worden. Evenwel, men moge de gerechtigden hiertoe, de arbeiders, terecht een zeer belangrijke groep noemen, aan wie een dergelijk via de vakbewegingsinvloed te verwerven succes niet misgund wordt: alles wat met particuliere polissen werkt, blijft daarbij in de kou staan (het heeft zich dan ook — helaas — nog niet tot een pressuregroup georganiseerd). En er zijn nu eenmaal ook nu reeds allerlei inflatie-gegadigden, die de goede gelegenheid afwachten (de huren bv.). Wij zullen ons dus wel althans moeten prepareren op een voortgaande ontwaarding van de gulden.

Ik moge daarom deze critische beschouwingen be-

sluiten met het uitspreken van de wens, dat als nieuw — misschien onwaarschijnlijk, maar toch niet onmogelijk — beleid door de nieuwe regering straks wordt vastgesteld: de zorg voor een waardevast geld in Nederland. Naar het binnenland betekent dit een oplossing van het pensioenvraagstuk en van de conjunctuur; naar het buitenland een voortdurende aanpassing van de wisselkoersen (wat, zolang de andere landen blijven infleren, neerkomt op een telkens opnieuw geannonceerde revaluatie). Voor de Nederlandse Bank betekent dit: de taak het krediet zo te regelen, dat het totale aanbod van geldmiddelen correspondeert met de totale produktie. En voor de regering: de taak het belastingsysteem van directe en indirecte belastingen zo op te bouwen, dat de ondernemers daarvan een stimulans ondervinden, groot genoeg om volledige werkgelegenheid te realiseren.

In het aangehaalde artikel van The Economist wordt een bepaalde graad van werkloosheid verdedigd als noodzakelijk om de verschuivingen in het produktiepatroon van afnemende naar stijgende consumptieve vraagrubrieken op te vangen. Wij zouden dit kunnen noemen: structurele wrijvingswerkloosheid. Hiertegen kan niemand bezwaren hebben, mits de organen der arbeidsbemiddeling de taak krijgen ook deze werkloosheid tot een minimum neer te drukken. Wat daar boven uit gaat, is economisch en ethisch onaanvaardbaar. Een extra-arbeidsreserve bedoelt bij de verdedigers daarvan óf de arbeidstucht in het bedrijf koud te saneren, óf een loondruk uit te oefenen op de arbeidsmarkt. Voor beide zijn, indien nodig, andere middelen aangewezen.

Totdat men in het formuleren, het aanvaarden en het vervullen van de omschreven taken geslaagd is, zal onze conjunctuur zijn moreel en materieel schadelijke invloed blijven uitoefenen. Voor de neergang zal dan gelden: arme werklozen! En voor de opgang: arme polishouders! Moge de zetter van de partituur van ons economisch leven spoedig de opdracht krijgen in nieuwe drukken ergens, kan het zijn ver voor het Da Capo, toch ook een Fine te plaatsen.

Gerrit Huizer

ZIN EN WAANZIN

Sinds ik in een echte psychiatrische inrichting werk, lijkt het me alsof ik eigenlijk al jarenlang met de meeste van mijn medemensen heb omgegaan als een krankzinnigenverpleger met de hem toevertrouwde patiënten. „Maximaal benaderen met behoud van distantie" (Prof. Rümke, „Psychiatrie I") is inderdaad een zeer goede uitdrukking hiervoor. Is het voor mij mogelijk op een andere wijze mijn leven te leiden tussen degenen die in de „gezonde maatschappij" hun oorlogen en verkiezingscampagnes voeren, die hun slechte producten als beste adverteren, die in hun Tirades of retirades, in P.C.'s of W.C.'s soms niet onvermakelijk elkaar of de muren bekladden, of die op andere wijzen gelijk trachten te hebben? Daar sta ik dan, met of zonder mijn witte jasje en de noodbelpen aan mijn sleutelring. Terwille van een houdbare gang van zaken „huil ik ook wel eens mee met de wolven in het bos", zoals we dat als collega's onder elkaar noemen. Soms ga ik er zelf haast in geloven, maar dat is het risico van het vak. Niet voor niets is krankzinnigenverpleger een van de hoogstverzekerde beroepen. Maar wat moet ik anders in wat Huizinga dus misschien toch wel terecht een „bezeten wereld" heeft genoemd? Ik improviseer en experimenteer zoals ik dat ook op het paviljoen doe, om te bereiken dat er daar niet al te veel brokken gemaakt worden. Of het een kwestie is van roeping of zelfbehoud weet ik niet meer. „Je rotzooit maar wat aan" zegt Karel Appel. In elk geval, nu ik eenmaal verpleger ben zal ik wel nooit meer vacantie hebben, ook niet al verdwijn ik voor een maand naar de Rivièra of nog verder, naar Noord-Afrika. Overal heerst immers de absurditeit, dezelfde ongrijpbare en onbegrijpelijke waanzin die me op „de afdeling" uit bijna iedere persoon tegemoettreedt. Ook in Noord-Afrika waar „de Pest" zich afspeelde, waarin Camus liet zeggen: „Het kwaad in deze wereld ontstaat bijna altijd uit on-

wetendheid en men kan uit onwetendheid, met de beste bedoelingen, evenveel rampen stichten als uit boosaardigheid. De mensen zijn eerder goed dan slecht. Maar zij zijn min of meer onkundig". Ligt de krankzinnigheid niet ergens tussen onwetendheid en boosaardigheid in? Wat is het dat beschreven wordt in „Het Verhoor" van Henri Alleg, of waar Mr. J. H. v. Wijk in talloze nummers van zijn „Vredesactie" („lees die krant!") tegen fulmineert? Folteringen, deportaties, sluipmoorden, verkrachtingen, zoals die zich in Noord-Afrika afspelen, en ook het bijna doodzwijgen van al deze feiten door onze „vrij, onverveerde" pers. Onwetendheid, boosaardigheid, krankzinnigheid? Ik weet het niet en begrijp ook niet hoe mensen in staat zijn anderen de dingen aan te doen die bv. Henri Alleg ondergaan heeft. „Maar misschien moeten wij liefhebben wat wij niet begrijpen kunnen" laat Camus elders in die roman zeggen. Nee, ik geloof dat ik nooit meer vacantie zal hebben.

Onlangs verliet ik onze inrichting om een maandje in een internationaal hulpwerkkamp in Tunesië te gaan doorbrengen. Hulp aan zulke achtergehouden gebieden lijkt me een duidelijke vorm van het ruim opgevatte „krankzinnigenverplegen". Is armoede en honger, vooral waar ze bestaat vlak naast de rijkdom van anderen, niet een reincultuur voor vele uitingen van haat en angst zoals door Alleg en v. Wijk beschreven? Voor dit soort „feiten" verblijven er velen in onze inrichting. Mau Mau (Kenya) en de F.L.N. (Algerije) zijn immers slechts reacties op de mentaliteit die de rijk-arm, blank-zwart contrasten geschapen heeft, op kolonialisme, imperialisme, rassenwaan of hoe het heten mag. Er zit schijnbaar gewoon niets anders op dan te doen wat je kunt om die contrasten te doen verdwijnen. Het berusten, of het laten voortbestaan van een en ander zou immers uiteindelijk suïcide betekenen, een andere vorm van geestesziekte. Alan Paton liet de negerpredikant uit „Tranen over Johannesburg" zeggen: „Voor een ding ben ik echt bang, en dat is de waarschijnlijkheid dat de blanken bij ons alleen nog maar op haat zullen stuiten tegen de tijd dat zij zich

eindelijk op het standpunt van de liefde willen plaatsen". Het schijnt dat niet alleen in het rustige Tunesië, maar ook in die streken waar er slaande herrie is, het „vertrouwen winnen" en „maximaal benaderen" de aangewezen manier van optreden zijn. Volgens Hans de Boer in zijn „Onderweg genoteerd", zelfs in Kenya, waar deze „collega" tot grote ontsteltenis en ergernis van zijn blanke vrienden met een kloppend hart naar de Mau Mau toeging om met hen te praten en die vrienden zo te bewijzen dat werkelijk normale en verstandige blanken niet vermoord worden. Precies als in onze inrichting: verplegers die het tactvol aanleggen lopen zelden of nooit een klapje op en krijgen bijna alles wat nodig is gedaan.

Zo ging ik dan naar Afrika.

Op de boot erheen kwam ik al weer voor die dingen te staan die ik kon benaderen, desnoods maximaal benaderen, maar verder ook niet. Daar het in het christelijk en humanistisch beschaafde Europa al eeuwenlang de gewoonte is de van nature of voor God gelijke mensen in vakjes, standen, klassen in te delen, waarbij de hoeveelheid geld die je ergens voor kunt betalen een van de belangrijkste maatstaven is, is het te begrijpen dat er op een boot ook vier klassen zijn, vier verschillende soorten omstandigheden waarin je kunt overvaren. Met mijn soldijtje van tewerkgestelde verpleger moest ik me uiteraard op de minst aangename wijze laten overzetten, met enkele honderden, meestal Tunesische, lotgenoten in een paar slechtgeventileerde ruimen of, dankzij het goede weer op een klein stukje voordek, goed afgescheiden van de andere soorten menselijke wezens op onze schuit. „Koloniaal" noemen mensen die het weten kunnen deze toestanden, maar daar ik er geen notie van had hoeveel comfortabeler de andere klassen de nacht doorbrachten, sliep ik heerlijk in mijn slaapzakje op het dek onder de mediterrane sterrenhemel, tussen een aantal Tunesische jongens. En overdag had ik het te druk met het „benaderen" van deze Tunesiërs, om me ook bezig te houden met de levensomstandigheden van hogere klassen.

Volijverig als steeds om me in vreemde werelden in

te leven, liet ik me door hen een beetje Arabisch onderrichten, zo zeer dat een van hen al een Mohammedaans proseliet in me begon te zien. Deze man liet me beloven het stuk papier waarop hij voor me het Arabische alfabet geschreven had, vooral niet in de prullemand te gooien, maar òf te bewaren òf te verbranden. Dit alfabet, waarmee ook de Q'uran geschreven is, is immers heilig. Het zal wel aan mij gelegen hebben dat ik me even verbaasde toen ik deze devote gelovige later naar een passerend meisje zag grijpen. Ieder volk of volksdeel heeft zo zijn eigen opvattingen over heiligheid en dat waar je niet zomaar aan mag komen. Al is in Tunesië sinds Bourguiba aan het bewind is de veelwijverij verboden, tot kennelijke ontstemming van veel Tunesische mannen die toch wel voor progressief willen doorgaan, de vrouwen worden over het algemeen toch nog als speelgoed of huisdier beschouwd. Veel geëmancipeerde en Europese vrouwen „kleden" zich natuurlijk ook wel alsof ze zo besprongen willen worden, als of ze maar amper hun eigen wilde dier weten te temmen. De eenmaal getrouwde vrouw schijnt in Tunesië echter, behalve voor haar echtgenoot, weer iets heiligs te zijn, en slijt haar leven dan ook nog meestal in sluiers en speciale vertrekken. Het is niet makkelijk de hut of woning van een Tunesiër binnen te komen: eerst roepen aan het hekje en pas als de heer des huizes je uitnodigt mag je verder. De echtgenote(n) is (zijn) dan meestal al naar de achtergrond verdwenen. In onze inrichting wordt het „wilde dier" in de mens op soortgelijke wijze in toom gehouden.

Mannen, ook verplegers, mogen zelfs niet in de buurt van de vrouwenpaviljoens komen. Voor de patiënten, die ook nooit eens met een verpleegster in het Philipsbos (na zonsondergang verboden) kunnen gaan wandelen, leidt dit uiteraard tot een bloeiend homosexueel leven, dat dan weer op andere wijzen bestreden moet worden, met een week op bed kalmeren.

Wat overigens daar weer uit voort kan komen informere men bij bepaalde volksdelen in ons vaderland. In de mannenmaatschappij van Tunesië neemt naast de prostitutie de homoërotiek een grote plaats in. Tal-

loze malen heb ik de rhytmische zang en dansbijeenkomsten meegemaakt waar enkele mannen, zij het als vrouw verkleed, de buikdansen verrichtten. „Jaa, Fatima" zingt men dan en grijpt soms elkaar beet.

Zoals op ons paviljoen en in andere mannengemeenschappen als kazernes en studenten sociëteiten, is er onder de Tunesiërs veel vuilbekkerij. Mijn eerste Arabisch bestond uit een groot aantal uitdrukkingen die onvertaalbaar moeten blijven, ook al is er in een cultureel maandblad in ons land tegenwoordig heel wat gepermitteerd. Deze terminologie deed echter wonderen bij het vestigen van communicatie met en het winnen van vertrouwen bij de Tunesiërs waar ons internationale team mee samen moest werken. Als verpleger gewend aan het „meehuilen met de wolven", had ik er geen moeite mee. Ook elders was me dit gewoon-maarmeedoen van groot nut geweest om de mensen ergens toe te krijgen. Sterker nog, daar in Centraal-Amerika bleek deze aanpak van vertrouwen winnen de enig mogelijke, nadat de gebruikelijke regeringsambtenarenmethoden volkomen gefaald hadden om de „campesinos" te brengen tot dingen die nota bene in hun eigen voordeel waren. Het opgehouden decorum, de uit angst toch altijd meegedragen pistolen, en de vroegere ervaringen van het volk met dit soort heren schenen de kloof van wantrouwen onoverbrugbaar te maken. Jaren van uitbuiting en onderdrukking vergeet je zo maar niet. Achter de ware redenen van zulk een gereserveerdheid kom je echter pas als de barrière doorbroken is. Een vicieuze cirkel dus die in veel landen als El Salvador, en naar het mij voorkomt ook in het pas bevrijde Tunesië, de toch wel gewenste ontwikkeling van het volk terughoudt. De zich hoog wanende heren waren er voor mij, als tussenpersoon, vaak de moeilijke „gevallen" om mee om te gaan, al zijn ze individueel genomen heel aardige goedwillende mensen. Ook in onze inrichting krijgen we als verplegers die men wel mag, soms meer van patiënten te horen dan de (helaas nog maar al te vaak) hoog boven hen en ons tronende artsen, waar wij natuurlijk ook rekening mee moeten houden. Zo scharrel je maar overal tussendoor. Een

ander voordeel van de „populaire" aanpak is dat het een spelelement in het werk brengt, wat volgens Alec Dickson, administrator van het „Man o'War Bay schema" in Nigeria, een van de meest geschikte manieren is om het natuurlijk toch vermoeiende en vervelende dorpsverbeteringswerk tot een goed eind te brengen.

Ons team was uitgenodigd door het Ministerie van Landbouw om te helpen en te stimuleren bij het samen opbouwen van een nieuw dorp door zijn toekomstige bewoners. Dit waren ex-fellaghas, die na eerst voor de Fransen in Vietnam gevochten te hebben later tegen hen streden voor de bevrijding van Tunesië, en aan wie de regering een stuk door een nieuw aangelegde watervoorziening weer vruchtbaar te maken steppenland beschikbaar had gesteld, met materiaal en adviseurs erbij. Toch hebben deze mensen die in hun pas bevrijde vaderland aan hun eigen toekomst kunnen gaan bouwen blijkbaar een extra stimulans nodig. De vooral aanvankelijk toch wel bedroevend weinige gegadigden die verschenen hadden dan nog de neiging zoveel mogelijk van de werkuren pratend door te brengen, compleet met thee, (niet de thee van vrouwenkransjes, maar die hele sterke, opwekkende thee, die de mohammedanen drinken uit kleine borrelglaasjes in plaats van de verboden alcohol; een volkskwaad noemen de hogere standen, die al zijn ze zo'n beetje moslim toch wat beters hebben, deze drank).

Tijd speelt bijna geen rol in deze landen, behalve de vijf à tien minuten voor het einde van het werk, die in levendige discussie over het al of niet voorlopen van het snelste aanwezige horloge doorgebracht werden. Is ondervoeding, de traditionele apathie, ongewoonte om te werken, wantrouwen in de hogere bedoelingen of angst om met de oude leefwijze te breken hier de oorzaak van? Je scharrelt maar zo'n beetje mee, theedrinkend, pratend, en probeert al improviserend bij stukjes de vaart er in te krijgen. Net als op het paviljoen, waar we ook met de patiënten meewerken (en soms óók alleen) aan het schoonmaken van urinoirs, schrobben van gangen en andere vormen van zogenaamde arbeidstherapie, zo nodig met behulp van dat

spelelement. Tunesiërs schijnen ook makkelijker te vinden te zijn voor verbale en spectaculaire uitingen van patriotisme, nationale hymnen zingen en ten strijde trekken, dan voor het doodgewone opbouwwerk, waarin zij overigens een getrouwe afspiegeling zijn van de meeste andere min of meer beschaafde volken, die naar ik net in een publicatie van de NOVIB las, ongeveer twintig maal zoveel uitgeven voor militaire doeleinden, dan voor positief vredeswerk, zoals dat heet. Het kost me wel moeite om dit te „benaderen", maar wat moet je als verpleger?

Het het echter zij, ondanks of dankzij alles ontstaan er in Tunesië misschien langzamer dan zou kunnen, maar toch zeker, de nieuwe dorpen in gebieden waar voorheen slechts wat kamelen konden grazen rondom de armelijke voddententjes waarin de meesten toen in leven trachtten te blijven.

Het is moeilijk te zeggen of de bedoeïnen, in hun nieuwe dorpen als keuterboertjes of op coöperatieve boerenbedrijven een bestaan vindend, gelukkiger zullen zijn dan toen zij nog met hun tentje over de steppen trokken. Evenals het een vraag kan zijn of onze patiënten gelukkiger zijn met hun arbeidstherapie en rustbrengende medicijnen, dan toen zij merendeels nog onder een spanlaken in hun eigen stront of in een isoleer in de houtwol lagen, de leeuwenkuil, zoals een van hen, Daniël geheten, het met toch wel enige weemoed in de stem — of is het trots? — noemt. Eenmaal zo'n verandering, verbetering durf ik best te zeggen, ingevoerd, zijn er maar zelden mensen die naar het oude terugwillen. Misschien enkele zeer demente schizofrenen die toch helemaal buiten wat wij het leven noemen, staan. Of in landen zoals Tunesië, maar het kon net zo goed Indonesië zijn, van die figuren die in de goeie ouwe tijd dachten menswaardig te kunnen leven door anders gekleurde medemensen het geld voor hen te laten verdienen en die toch eigenlijk ook buiten het leven van het volk in zo'n land stonden. De meesten zullen echter in een overgangstijd wat bezwaren en moeilijkheden hebben, maar eenmaal iets bereikt, is men juist wel dankbaar, zoals Belgassem, een van de

nieuwe huiseigenaars die ons ontroerd de hand kwam drukken toen hij in de gaten kreeg dat zijn huisje al bijna klaar was. Of die vroegere nomaden die nu in Ktatis wonen, een soortgelijk dorp waar een team van de Service Civil International (Internationale Vrijwillige Hulpdienst op z'n Hollands) het jaar daarvoor gewerkt had, en die nu met trots hun bloementuintjes laten zien aan wie maar wil. Natuurlijk kun je met dit soort redeneringen je handelwijze nooit duidelijk motiveren. Dat is waarschijnlijk überhaupt onmogelijk. Je kijkt eens naar wat (letterlijk en figuurlijk) voor de hand ligt en je probeert wat, zo goed en zo kwaad als dat kan. Er zijn altijd toch ook mensen die gelukkig schijnen te zijn in wat ik geneigd ben misère te noemen. De wereldgeschiedenis is immers van het berusten in, aanvaarden van en zelfs bevorderen van oorlogen, vervolgingen, slavernij, Verelendung, even vol als van het verzet hiertegen. Zo zijn er in onze inrichting van die masochistische figuren die voor geen goud hun paranoïde wanen of andere „zelfkwellingen" (zeggen wij dan) schijnen te willen opgeven. Hetzelfde geldt voor de aan de lijder vaak ook veel onheil brengende grootheidswaan. Ook in groter verband kunnen zulke grootheids- (ja toch?) waanideeën als patriotisme, nationalisme, panarabisme, mahgrebisme, en vele andere ismen veel leed berokkenen, maar het is anderzijds weer niet te ontkennen dat deze ideeën ook de krachten op kunnen roepen die nodig zijn om apathie en doffe berusting te doorbreken.

Ik aanvaard en „gebruik" de uitingen hiervan, de leuzen, de kranten, de propagandageschriften, zoals ik de brieven accepteer die een reeds 33 jaar en zoveel dagen in de inrichting verblijvende patiënt me steeds weer meegeeft voor Mevrouw Juliana over het verlossende telefoontje dat hij morgen van haar verwacht, en ook bijbelteksten of schuine plaatjes als ik weet dat ik daar iemand mee kan kalmeren of geruststellen. Zo zing ik terwille van de opbouw van boerenhuisjes in Bled Sbita de lofliederen op Bourguiba uit even volle borst, maar misschien wel met wat meer overtuiging mee als het „Und wir fahren" als dat zo te pas komt

met een ex-SSer die in ons paviljoen belandde.

Soms vraag ik me wel eens af of volksleiders als Bourguiba, Nasser, Mao Tse Tung en, ja, waarom niet Johannes XIII, hun ideologieën zelf geloven of dat ze die alleen gebruiken om hun mensen tot daden te brengen waar ze anders nooit toe zouden komen. Wel heel sterk blijkt de kracht van een leidende, bij de ervaringen van het volk aanknopende en tegenover bevolkingsgroepen met andere ervaringen desnoods met dwang doorgevoerde idee, in China, waar ik enkele jaren geleden een excursie meemaakte. Ieder radioberichtje, krantenartikel, kinderverhaaltje, film, schoolboekje wordt in dienst hiervan gesteld. Samen met morele en zo nodig ook physieke dwang en natuurlijk ook met het profiteren door ieder van reeds bereikte resultaten, heeft dit een werkelijk koortsachtige opbouwactiviteit tot gevolg en een even onmiskenbare vreugde bij zeer velen als zij vergelijken met vroegere toestanden, ja, misstanden. In Tunesië gaat alles langzamer, met minder excessen misschien. Daar maakt men meer compromissen met het oude: bijna alle Franse colons bezitten nog steeds hun uitgestrekte landerijen, al betalen zij wel meer belasting nu. De regering en het nieuwe, nu inheemse ambtenarenapparaat, weet er minder duidelijk wat zij wil; er is dus minder hardvochtigheid bij het doorzetten van die wil, maar ook minder spectaculaire resultaten en minder daadwerkelijk enthousiasme, onder de jongeren bijvoorbeeld, waarvan er ook een aantal in ons kamp de lijn probeerden te trekken. Maar zonder het nationalisme zou er waarschijnlijk nog minder gebeurd zijn. Alle eenzijdigheid en ander kenmerken die zulke ideeën eigen zijn neem ik dus maar op de koop toe. Ook het mausoleum dat men al voor Bourguiba aan het bouwen is.

Daarenboven schijnt het in de praktijk er vaak op neer te komen dat vele individuen het met zulke ideeën op een accoordje gooien. Hoeveel Tunesiërs gaan niet naar Frankrijk om te verdienen. Verschillende „kinderen van Bourguiba", zoals jongelui die opgevoed worden in talloze nieuwe tehuizen voor zwervertjes, heten, vertelden me dat hun ideaal was een goede

baan te hebben in Frankrijk, gelukkig te leven met alles wat je nodig hebt en ook nog wat over, voor de armen en de republiek (Tunesië uiteraard). Ieder is zichzelf toch wel het naast en zaken waar je niet heel direct bij betrokken bent zijn abstracties: de bevrijdingsstrijd en zijn verschrikkingen in het nabije Algerije, de hemeltergende vluchtelingenkampen dichtbij de grens in eigen land, ook de nationale opbouw en de honger van de 350.000 werkloze landgenoten. Is dit voor ons allen niet hetzelfde? Tenzij je misschien in de gaten krijgt in wat voor universeel krankzinnigengesticht je leeft. Dan zou je weer eerder geneigd zijn tot de overpeinzing die Camus zijn dokter in Oran toedicht: „Was het werkelijk een abstractie deze dagen die hij doorbracht in het ziekenhuis, waar de pest het felste woedde, zodat het aantal slachtoffers tot 500 per week was gestegen? Ja, in elke ramp was een abstract en irreëel element. Maar als die abstractie begint je te vermoorden, moet je je wel te weer stellen. En Rieux wist dat dit niet zo heel makkelijk was . . . "

Anthonie Donker

NEDERLANDSE POËZIE

De dichter H. W. J. M. Keuls

Dichten is een ongeneeslijk goed. Het vergezelt de dichter onregelmatig maar blijvend door het leven. De weinige bekende gevallen waarin het een dichter verlaten lijkt te hebben, komen vaker neer op afzien van publiceren dan op opdrogen van de bron zelf. De dichter *H. W. J. M. Keuls* is van een constante productiviteit gebleven, en men verwondert zich dan ook niet over zijn lyrische vitaliteit die hem bij zijn zeventigste verjaardag de bundel Regionen, nu bij zijn vijfenzeventigste de bundel *Valscherm*[1] deed geven, en evenmin dat hij hoogte heeft weten te houden. De titel is zeker niet daarop van toepassing. Als men hem toch niet een laatbloeier wil noemen, is het omdat

zijn dichterschap juist zo lang en constant gebloeid heeft en dit laatste over het geheel te weinig opgemerkt is, wat zal zijn toe te schrijven aan de ingekeerdheid van zijn dichterstem.

De poëzie van Keuls valt eigenlijk niet een variant van het romantische type te noemen dat door enkele van zijn generatiegenoten zo schitterend is vertegenwoordigd. Het kan zo lijken of ten dele zo zijn, als men romantisch de spanning wil noemen tussen het zekere op aarde en in de tijd en het onzekere daarbuiten, in elk geval buiten het heden en het hier, maar bij Keuls staat in die romantische spanning zozeer de drang naar vervulling instêe van de hang naar het onvervulbare, of het blijven hangen in het onvervulbare voorop, er is vanouds zulk een drang naar aanvaarding en vooral een zo intens vragen naar de zin van het onvervulde bestaan is aanwezig, dat de sfeer van het religieuze erin over die van het romantische domineert, en zelfs zou men van mystiek mogen spreken, want telkens weer wordt men iets als een samenspraak van de ziel met het geheime wezen der wereld gewaar, en juist als bij de mystici wordt vaak niet opgehelderd, en zou ook niet opgehelderd mogen noch kunnen worden of de ziel wordt toegesproken of de geliefde en door de stem van het Onkenbare of door de dichter. Het is immers juist die vereenzelviging van stemmen die de raadselachtige extatisch ogenblikkelijke ontmoeting van het menselijke en het bovenmenselijke kenmerkt. Keuls' poëzie is meer dan met het kenbare deel, van de wereld vervuld van het onkenbare, dat niet deel is maar een geheel en dit wel juist op de wijze der onkenbaarheid. Het is de stem die hij verneemt als de aanvang van een harpgezang en waarvoor de woorden falen, want

> 't innigste blijft immer ongesproken,
> voor God schijnt nog de langste weg te kort.

Symbool van het mysterie is hem het eeuwig zwijgend ondoordringbaar woud, het ontoegankelijk raadsel, waarvoor hij beklemd en bedremmeld blijft staan, maar niet blijft hij staan bij dit symbool der onken-

baarheid, want voor het onkenbare is voor hem een ander symbool vanouds aanwezig, de muziek die immers boven de machteloosheid der woorden uitstijgt in een gelijktijdige aanwezigheid van klank die de ongelijktijdige opbouw van begrippen door de klank der taal te boven gaat. Het is niet toevallig dat de muziek ook feitelijk en concreet vanouds zulk een belangrijke plaats in Keuls' leven en werk en poëzie heeft ingenomen. Muziek is een onmetelijk erbarmen, zegt het slot van het sonnet uit Regionen waarvan de kwatrijnen luiden

Muziek is alles wat geen naam meer heeft
En wordt uit nacht en duizeling geboren;
In klanken schijnt de onlesbaarheid bezworen
Der diepste dorst en 't sterven overleefd.

Muziek is ademen dat nooit begeeft,
Maar de eigen hartslag is niet meer te horen,
Als zuchten opgaan in vervoerde koren
En in de sterrenzang de ruimte beeft.

Een uitvloeisel daarvan in de practische sfeer mag zijn voorliefde zijn voor muzikale versvormen als het sonnet en vooral het rondeel, eigenlijk in al zijn kortheid ook het kwatrijn, en de voorkeur voor melodieuze dichters welke uit zijn ook hier weer bevestigd meesterschap als vertaler blijkt.

Als men bij dit late werk van de dichter zou willen spreken van ouderdomspoëzie, dan lijkt mij dit alleen in deze zin geoorloofd, dat de accenten van eenzaamheid en van onvoorwaardelijke confrontatie met het zijn of niet zijn, waar elk leven het nog onbesliste geding van is, erin zijn versterkt en verdiept en dat er een toenemende mate van samengaand levens- èn doodsbesef aanwezig is, dat ook tot uitdrukking komt in een verzwaarde strijd om berusting. Men stelle zich deze niet voor als een kalme verstilling. De dood is hier niet alleen de zacht naderende vriend maar ook de verwoede tegenstander met wie in koortsvisioenen werd geworsteld die aan sommige, en van de beste

verzen, een grimmig en onaards voorkomen geven. In dat opzicht is deze bundel nog meer dan een vervolghoofdstuk in het levensverhaal in verzen dat elk oeuvre is, met name valt hier een nieuw geluid in zijn poëzie op en het zich in verzen ontplooiende valscherm dat de sprong en val in de oneindigheid moet breken, wijst op een verheviging eer dan op verstilling en doet nog des te meer uitkomen wat men uit oeuvre trouwens reeds lang kon weten, dat Keuls niet maar is de weemoedige stille zanger voor wie men hem zo vaak heeft gehouden, maar dat in zijn werken aan de oppervlakte niet onmiddellijk waarneembaar vuur en passie branden en een stugge en moeilijk te breken vitaliteit zich erin verschanst. Die verborgen strijd wordt zichtbaar in een gedicht met aanvangsregels der kwatrijnen als

> Ik schep mijn eigen nacht waarin ik pleng
> Dropp'len van waanzin en vergetelheid
> — — — — — — — — — — — — — — —
> Mijn sterren zijn gemaakt van 't hardste goud
> En gloeien fel en wreed in zwarte lucht

Die strijd neemt in zijn gedichten soms apocalyptische gedaanten aan, waarin de stem haar visioen uit de diepte spreekt, waarlijk de profundis, aleer en ook weer bij ogenblikken, als op mystiek begenadigde momenten die berusting wordt bereikt waarin

> Leven en dood vervloeien zonder pijnen
> Als wolken smeltend om den zonnewagen

en ook hem wedervaart wat hij in het gedicht over Franz Schubert zich ziet voltrekken

> En uit de dromen rijzen visioenen:
> Gestalten scheemrend naar een blind verschiet,
> Waarin God en de wereld zich verzoenen,
> Dan wordt hij eeuwigheid en weet het niet.

Zijn dichten wordt dan als een ademen op het leven, wat misschien de meest benaderende karakteristiek

mag heten voor alle poëzie die met het mysterie gelijkgestemd raakt, een in de diepste, tegelijk symbolisch en intens natuurlijke zin „ruisen met de regen mee".

Keuls' poëzie is veel te weinig bestudeerd — Rodenko heeft gelukkig onlangs met die gewoonte gebroken — en veel te veel is men bij voorbaat van mening gebleven dat het alleen de poëzie van een vage weemoed zou zijn maar wat er vaag in lijkt zijn de door hemelsferen en onzienlijke regionen voortgedreven wolken en nevels, aan zijn gegeven, aan het mysterie zelf eigen en wat men voor het tastende karakter van zijn verzen houdt is niet anders dan de diep doorleefde onzekerheid van het bestaan zelf die hierin haar adaequate en letterlijk mysterieuze vormen vindt. Zijn poëzie beweegt zich daardoor ook in deze bundel en naar mate men er zich meer aan overgeeft en dieper in doordringt op een waarlijk meeslepende wijze tussen de vraag waarmee het eerste gedicht opent

Zijn wij te diep van God en dood bevangen?

en het antwoord in de laatste regel van een der laatste kwatrijnen, dat de poëzie ten aanzien van het mysterie haar opperste kans en werking aanwijst, als tot in de taal het schier onmogelijke verwezenlijkt wordt

Ik zwerf in woorden en ik zwijg in God.

—O—

De dichter Jan Greshoff

Bij al wat mensen zeggen, richt men zich naar buiten, tot anderen, met de bedoeling iets mee te delen. Gedichten ontstaan pas als de stem, de taal de omgekeerde richting kiest en in zichzelf begint te spreken. Het gedicht bevat geen mededeling, het richt zich tot niemand, de dichter spreekt niet eens zichzelf toe, maar het wezenlijke van hem en van méér dan hem, zijn bestaan in de wereld begint door hem heen taal te wor-

den. In verzen slaat de taal een andere weg in dan die van de mededeling, zij gaat haar eigen weg, alsof er geen mens ter wereld bestond om ernaar te luisteren. De woorden van verzen zijn geen woorden die tot de mensen gaan, het zijn de woorden waar men naar toe moet gaan, die men in hun afzondering vinden moet.

Nijhoffs bekende uitspraak: verzen zijn gemaakt van woorden en hun stilten zou men zelfs nog verder kunnen doortrekken met te zeggen: verzen zijn gemaakt van stilten en hun woorden. Het is de stilte die in verzen onder woorden gebracht gaat worden. Het onzegbare gaat er toch in gezegd worden, al is dit bijna onmogelijk. Verzen zijn daarom bijna zwijgen, zij spreken nog juist en bijna onverstaanbaar van datgene wat alreeds niet meer gezegd kan worden. Het zijn de uitspraken niet van de mededeelzaamheid maar van de zwijgzaamheid. De eenzaamheid waarin men zich het laatste of het eerste ter wereld pas bewust wordt neemt in poëzie het woord.

Met deze gedachte voor ogen, lijkt het mij dat de poëzie van de dichter *Greshoff* in zijn jongste bundel *De laatste dingen*[2] aan een keerpunt is gekomen, voor de tweede maal zoals dat ook dertig jaar geleden het geval was. Zijn eerste bundels Aan de verlaten vijver en Aan mijn open venster, nu welhaast een halve eeuw geleden verschenen, waren vervuld van romantisch verlangen en eenzaamheid. Sindsdien heeft Greshoff zich als dichter en als publicist ontwikkeld tot de markante, militante figuur zoals men hem algemeen in onze literatuur kent, strijdbaar, ontvlambaar, prikkelbaar, speels en ongrijpbaar. Het behoort tot zijn charmes dat hij levenslang is blijven behoren tot wat men in een andere betekenis wel de ongrijpbare jeugd pleegt te noemen. Bij deze dubbelfiguur van dichter en strijdvaardig criticus heeft overigens jaren lang juist de dichter niet op de voorgrond gestaan. Men zou zelfs kunnen beweren dat de dichter te zeer in 't verlengde van de criticus schreef en zich daarmee in het strijdperk bevond dat niet bij uitstek het grondgebied der Muze is. De criticus bevond zich in en tegenover een luide wereld, en hij verkoos tegen de ijdele, loze en dwaze

luidruchtigheid van die wereld zijn stem te verheffen. Hij protesteerde met luider stem, tegen alle schijnbelang en -gewicht, tegen alle waan van een burgerlijke wereld die de wijsheid en de macht meende te bezitten in een bestaan dat in werkelijkheid toch maar broos en veeg bleef.

De burgerlijke wereld is het terrein van de compromissen, de gematigdheid en de middelmatigheid, het is overigens de enige vorm waarin de wereld zich in stand kan houden, want zij zou niet bestand zijn tegen een algemeenheid van de excessen, de extasen en de excentriciteit waarvan de enkelingen in de samenleving bezield en bezeten zijn en waardoor zij bij tijd en wijle voorzover zij niet onverstoorbaar blijft, uit haar warme winterslaap opgeschrikt en opgezweept wordt, tot daden, vernieuwingen, geloof en gedachten.

Het burgerlijke, het burgerschap en de burgerschappelijkheid zijn zelfs wel een waarde, maar dan toch altijd een waarde van de tweede rang. Het dichterschap is vervuld van de waarden, de problemen, de noden van de éérste rang, de zwevende en zwervende onzekerheid en onvervuldheid, de onvervulbaarheid van een bestaan dat *niet* aan tal van schrijnende begrenzingen onderhevig zou zijn. Greshoff heeft als dichter achtereenvolgens of beurtelings geprotesteerd tegen de kleine en de grote beperkingen van het bestaan, de kleine overkomelijke van de menselijke tekortkomingen, de grote onoverkomelijke van het menselijk bestaan, tegen het burgerschap en tegen het stervelingschap, tegen het te kleine leven en tegen de te grote dood. Als er een grote trek in zijn schrijverschap is, dan is het de grote ontevredenheid, die zich nooit aan kleine zelfvoldaanheid heeft willen prijsgeven. Maar toch moet het dichterschap het hebben niet van de bestrijding van het kleine maar van het verweer tegen het grote onherroepelijke. Daarom is meen ik Greshoffs dichterschap te vaak en te lang afgeleid geweest door het verweer tegen wat men maar het best kan laten begaan. Waarom zwanen pesten aan een verre van verlaten vijver, waarom slapersdijkjes doorsteken in het kleine polderland, als het er tenslotte om gaat de strijd op te nemen tegen

de vijandige elementen zelf van het bestaan, eeuwige wind en eeuwige branding.

Greshoff is in deze bundel teruggekeerd tot de eerste dingen uit de aanhef van zijn poëzie en langs deze doorgedrongen tot de laatste dingen, en het is daarbij dat de tussendingen uit zicht raken, burgerij en maatschappij, kerk en school, staatsbestel en zelfs het druk bestel der letterkunde. Hij heeft er het strijdperk verlaten, het strijdbaar journaal van stemmingen en ontstemmingen gestaakt, en is terecht gekomen in het krachtveld van de stilte, in de besneeuwde velden van het onbegaanbare en onkenbare. Hij kwam terecht waar het stiller nog is dan in de onafzienbare Transvaalse vlakte en witter dan in besneeuwde steppen, in de witte stilte die ijziger glimt dan gletschervlakten, in de eindmorenen van het bestaan en zijn vers werd er doodstil en krijtwit. In het verstillen van de stem heeft hij zijn dichtschap met één zeer stille slag, bijna geluidloos maar des te doordringender in de omringende stilte, bezegeld, in enkele gedichten die hoogtepunten van zijn poëzie zijn geworden en die — men kan zich daar haast niet in vergissen — ook hoogtepunten van de Nederlandse poëzie zullen blijven als Het slottafereel en Uitnodiging tot de reis.

Het merkwaardige is dat men in die verstilling de bedrijvige, de roerige, de geestdriftige of nerveus naar vriend of vijand gebarende Greshoff nog gewaarwordt, maar nu als ver van zichzelf verwijderd en ook door ons nog in een verte waargenomen als door een omgekeerde verrekijker. En wonderlijk genoeg maakt zijn gebaar nu geen verschil meer tussen vriend of vijand, waartussen vroeger voor hem alle verschil en bijna zonder nuance bestond. Ook is hij nog de onvoldane en weerspannige minnaar van het aardse, dat bij de oneindige liefelijkheid en verleidelijkheid van het bestaan toch de romantische dichter blijvend doet vragen: is dit nu alles? zo kort? zo tegenstrijdig? zo onvolkomen? is dat nu alle liefde, dit nu alle geluk? Maar de sneeuw waarin hij voortschrijdt wordt warm, het grimmig glimmend ijs smelt, de onherbergzame wereld wordt — o altijd nog wel nauwelijks toonbaar noch

bewoonbaar, maar in haar schamelheid toch het enige, en al wat lang niet alles was blijkt toch tenslotte weer alles te zijn en de wereld ontroerend om de rijkdom van haar tekort, de blinde sterveling bijna gelukkig om het eeuwig licht dat de arme oogleden aanraakt, al onthult het onzienlijke zich niet, in de laatste gedaanteverwisseling waarvan de poëzie het geheim kent krijgt in het voorland van het zwijgen het onuitsprekelijke bijna stem

In een verhelderd ogenblik
Wordt alles aarde en hemel: Ik!
En in mijzelf volmaakt verloren
Ik bloeiend in mijn dood herboren

De drie dimensies en de tijd
Bedreigingen met schrikwit krijt
Tegen de laatste nacht geschreven
Heb ik prinsheerlijk opgeheven.

Eergisteren is overmorgen
Ik blijf en laat fiolen zorgen
De toekomst één met het verleden
Herschep ik tot mijn eeuwig heden.

Wat vroeger om mij woest en wijd
Tot aan het niets lag uitgebreid
Een wereld schel van razernij
Is opgelost tot stilte in mij

En straalt uit mijn gelaat als ster
Die alles waar nabij en ver
En onherroepelijk doet zijn
Zowel het leven als de schijn.

1 Uitg. Mij. J. M. Meulenhoff. Amsterdam. 1958
2 Uitg. Mij. A. A. M. Stols. Den Haag. 1958

KORT BESTEK

EEN HERSTEL DER COALITIE?

Pierre Bayle de filosoof van Rotterdam, die wij in 1956 hadden moeten herdenken naar aanleiding van het feit dat het toen 250 jaar geleden was dat hij zijn vruchtbare werkzaamheden met de dood besloot — en die wij ook herdacht zouden hebben als wij het niet te druk hadden met de verdediging van onze beschaving om tijd over te houden voor haar instandhouding — Pierre Bayle dan heeft de wereld van zijn dagen in beroering gebracht met een even hetero- als paradoxale stelling, waaruit weer twee andere van dezelfde aard zijn voortgevloeid, die evenals de hoofdstelling zelf nog altijd actueel zijn.

De hoofdstelling luidde dat de moraal onafhankelijk is van de godsdienst, waaruit weer volgde enerzijds dat een staat van atheïsten zeer wel bestaanbaar was, anderzijds een staat van goede christenen niet. Houdt op grond daarvan Bayle zelf niet voor een ongelovige, het tegendeel is waar. Men moet hem eerder in de buurt van Kierkegaard zoeken bij wie hij wel is vergeleken en met wie hij zowel de neiging tot para- en heterodoxie als ook het volstrekt onsystematische en ondogmatische van zijn denkwereld gemeen had.

Aan die Bayle en zijn stelling dat een staat van goede christenen onbestaanbaar was, werden we herinnerd door de uitslag van onze laatste verkiezingen die misschien dan niet de waarschijnlijkheid, maar dan toch de mogelijkheid en in elk geval het spookbeeld van een herstel der allang doodgewaande kerkelijke coalitie heeft opgeroepen.

Dat een staat van goede christenen niet kon blijven bestaan, maakte destijds zo'n indruk dat niemand minder dan Montesquieu het nodig vond twee hoofdstukken van „L'esprit des lois" aan haar bestrijding te besteden. „C'est une sottise de Bayle de dire qu'une république de bons chrétiens ne pourrait subsister".

Maar is het zo zot? Leert de ervaring niet dat zelfs

in de gunstigste veronderstelling, nl. dat iemand als goede christen zijn bestuurstaak zou beginnen, hij die eigenschap bij de uitoefening van die taak moet verliezen?

De heren van de K.V.P., C.H.U. en A.R.-partij zullen er anders over denken, maar als de scherpzinnige Bayle nog leefde zou hij er hen vermoedelijk op wijzen, dat zij door de gedachte van een herstel der coalitie alleen al zijn stelling in feite bewezen hadden. Want dat goede christenen niet op die gedachte hadden kunnen komen omdat goede christenen waarachtig zijn en het onwaarachtig is een overwinning te vindiceren voor groepen waarvan er zeker twee in feite een nederlaag leden.

Zou Bayle's stelling dit keer door het meedoen der liberalen maar half toepasselijk zijn, dan is het nog altijd goed eraan herinnerd te hebben. J.R.

—O—

TIEN JAAR NATO I

Op de vierde april heeft de Nato haar tiende verjaardag gevierd. In niet al te opgewekte stemming bij die van haar leiders die door de feestroes heen de werkelijkheid in het oog hielden.

Een hunner is de Franse krijgskundige Miksche. In het Duitse tijdschrift „Die politische Meinung" heeft hij in maart een somber beeld van de militaire situatie in het Westen opgehangen dat Chroestjew aan het lachen gebracht zou hebben als hij dat sowieso niet altijd al deed — behalve nu net als er van oorlog sprake is.

De sovjetunie is volgens deze schrijver de eerste militaire macht in de wereld geworden, terwijl Amerika door zijn eenzijdige militaire uitrusting een macht geworden is die aan onmacht lijdt. Hij bedoelt daarmee dat het Westen, militair gesproken, alles op de éne kaart van een zelf-vernietigende oorlog met kernwapens gezet heeft, het communistische bloc zijn vrijheid van beweging voor een oorlog zonder deze heeft be-

houden. Met als resultaat dat het initiatief sinds enige jaren bij het „onvergelijkelijk actievere Oosten" ligt. En tengevolge weer van dat initiatief voorziet hij een geleidelijk toenemend isolement van Amerika.

Zolang wij enkel op wapenen moeten vertrouwen die wijzelf vrezen, kunnen wij niet vechten en omdat wij niet kunnen vechten hebben wij ook geen basis bij onderhandelingen, aldus zijn pregnante conclusie. En de enige troost is alleen maar verbale: dat in weerwil van de vele moeilijkheden de vereniging van Europa met alle kracht moet worden nagestreefd, „omdat alleen daarin onze kracht ligt".

Het lijkt een interessant voorbeeld van de wet van de remmende voorsprong. De voorsprong van het Westen in de technisering van het militaire apparaat is bezig in een achterstand om te slaan. Niet alleen — en zelfs in de eerste plaats — omdat het Oosten die voorsprong heeft ingehaald, maar omdat het daarnaast nog over de „achterlijkheid" van een niet volledig vertechniseerde militaire macht beschikt.

TIEN JAAR NATO II

Een tweede Nato-jubileumartikel van een kennelijk niet minder intelligente krijgsman — die bestaan al is het genus zeldzaam — is te vinden in de periodiek „Nato Letter" van de afgelopen maand (Vol. 7, no. 3, p. 18). Die man is generaal Paul Ely, chef van de Franse generale staf. Ely probeert een blik in de nabije toekomst te werpen op grond van zijn kennis van het heden. Zijn uitgangspunt — dat de wereld ten prooi is aan het antagonisme van de materialistische conceptie die tot het communisme leidde en de spirituele die met het christendom is verbonden, lijkt wel al te zeer gespeend van werkelijkheidszin om intelligent te mogen heten. Maar het schijnt niet veel meer te zijn dan een reminiscentie aan het Jezuïetencollege waar hij waarschijnlijk is opgeleid. Zijn intelligentie immers komt dan aldra voor de dag als hij onmiddellijk daarop laat volgen dat, vreemd genoeg, aan die „materialistische" kant de ideologie een zo grote rol speelt, terwijl

de „spirituele" haar vertrouwen op haar economische welvaart stelt.

En zoals dat meer gaat, juist bij intelligente mensen, die in moeilijke situaties verkeren, ontstaat er in Ely's hoofd een wonderlijk beeld dat voor de ene helft uit werkelijkheid, voor de andere uit schijn is opgebouwd.

Zijn probleem is reëel genoeg: ondanks de kennelijke noodzaak een nucleaire oorlog die katastrofaal zou zijn, te vermijden, kan er op die grond toch geen sprake van zijn, de greep van het communisme op de wereld te laten verstevigen. Staat in het eerste geval het voortbestaan van de mensheid op het spel, in het tweede is het die van de Westerse beschaving. „Wij moeten daarom al onze tegenwoordige posities behouden en de voorwaarden voor een co-existentie bepalen en desondanks niet onze toevlucht tot een oorlog met kernwapens nemen."

Maar hoe kan het Westen die posities dan behouden en hoe kan het dan de voorwaarden van die co-existentie bepalen?

Om die schijnbaar onoplosbare paradox toch op te lossen, verlaat onze generaal de werkelijkheid en geeft hij zich over aan wat ons weliswaar de nieuwste illusie, maar dan toch nog altijd een illusie lijkt.

Zijn redenering is als volgt. Terwijl het Westerse kamp onenig lijkt en het Oosterse één bloc, zou het in werkelijkheid eer omgekeerd zijn. Het lijkt er veel op of het hier net zo gesteld zou zijn als met de materialistische conceptie die zo aan ideologie, en de spirituele die zo aan economie hecht.

En waarop berust dan zijn vertrouwen dat het Oosten zoal voor het monument nog niet onenig, dat toch binnenkort worden zal? Het is dezelfde gedachte, waarmee bij ons Schermerhorn uit China is teruggekeerd: China is doende zo machtig te worden, dat de Russen er de angst van krijgen en die angst zal hen op de duur in de armen van het Westen drijven. De Sovjetleiders zullen natuurlijk proberen, aldus Ely, China te bewegen haar expansie in Z.O. Azië te zoeken, maar binnen de komende twintig jaar zal China ook dat stadium te boven zijn. Dan zal — zo hoopt de

generaal die nog meer van de college-banken onthouden heeft — „de eeuwenoude behoefte van de „Russische ziel" aan mystiek zich doen gelden in een verlangen naar spirituele waarden", en staat dus niets of weinig meer in de weg voor een tegen het opdringende China gericht militair bondgenootschap tussen het Westen en de Sovjetunie.

Wij voor ons zien in deze nieuwe gedachte — ofschoon we ons zeer wel bestaande of nog te ontstane tegenstellingen tussen Rusland en China kunnen denken — niets anders dan een voortleven van de oude, dat, als het er op aankomt, de mensen van het blanke ras één front behoren te vormen tegen mensen van een andere kleur, welke dan ook, — een verschimmeld erfstuk uit de tijd van het imperialisme die voorgoed voorbij is.

Doch hoe dat zij, de stukken van Mischke en Ely wijzen er wel op dat er onder de feestgangers van het tienjarig bestaan van de Nato sombere gasten rondlopen en het bedenkelijkste voor de jubilaresse is nog dat dat juist de intelligentste feestredenaars lijken te zijn.

TIEN JAAR NATO III

Een nog somberder bijdrage tot de viering van het tweede Nato-lustrum is het congres geworden dat op 20 maart in het Californian Institute for Technology is gehouden.

Terwijl de militaire topfiguren nog niet tot een volslagen pessimisme waren vervallen en nog hun hoop hadden, Miksche op de te smeden eenheid van Europa en Ely op de veronderstelde vrees van de Sovjetunie voor de fabelachtige ontwikkeling in China, hebben de twee geleerde topfiguren daarentegen die het genoemde congres toespraken, alle hoop laten varen en spraken vanuit hun grondig pessimisme — en niets misschien tekent de huidige situatie beter — de verstandigste taal die men in lang van zo gezaghebbende zijde gehoord heeft.

De een was Dr. L. J. Ridenour jr., adjunct-directeur van de research-afdeling van Lockheed Aircraft Cor-

poration, de ander Dr. A. R. J. Grosch, directeur van de afdeling ruimtevaart van de „International Business Machines".

Ridenour zei dat het rakettenprogram geheel paste in de traditionele verspillingseconomie van Amerika, waar auto's afgedankt worden voordat zij versleten zijn en raketten gelanceerd worden die niet terugkomen met in het vooruitzicht wederzijdse vernietiging van aardsatellieten — en dat alles om de bedrijven op volle toeren te laten blijven draaien, aangezien zonder dat een nieuwe crisis zou uitbreken met werkloosheid en, wie weet, sociale revolutie in haar gevolg.

Grosch was zo mogelijk nog duidelijker. Waarom, zo vroeg hij, steeds meer en steeds duurdere raketten? Die er zijn, zijn al voldoende voor de vernietiging der mensheid. Waarom? Omdat de industriëlen die ze vervaardigen meer geïnteresseerd zijn in hun zeven procent dividend dan in de wetenschap. Wij zouden met die zeven procent alleen al heel wat van de problemen op aarde kunnen oplossen die, onopgelost, oorlogen verwekken. Als we dat deden, zouden wij de ruimte de ruimte kunnen laten en geen milliarden verspillen aan zaken die of schadelijk of op zijn best onnodig zijn. Aldus althans de strekking — want wij kennen het bericht slechts uit de kranten — van de hartige toespraak op het congres gehouden.

De explosieve interruptie waarmee Grosch het betoog van Ridenour wilde ondersteunen en het zijne begon en die men de pregnante samenvatting van beider gedachte zou kunnen noemen, was een wanhoopskreet. Zij luidde: „ons gehele projectielenprogram is de zwanezang van een stervende beschaving".

Die woorden zijn in het gedruis van alle dag verloren gegaan. Maar als er niets verandert zal er een dag komen, waarop de mensheid ze zich huiverend zal herinneren.

J.R.

KORT BESTEK

EEN „VERVOERDE"

In de papieren die een vriend naliet vind ik een exemplaar van een blad dat de onmogelijke naam „Dietbrand" gedragen heeft. Het lijkt de naam van een onbetrouwbare soort brandewijn. Ik zit bijna neurastenisch met het schotschrift in mijn hand niks te doen; een oud tijdschriftnummer ziet er altijd gelig uit en het stinkt; ik zal het straks in de prullemand gooien maar dat moet nog even wachten; waarom heb ik weer de pech dat zoiets mij in handen raakt? Ze weten toch, dat ik daarop moet reageren, terwijl ik er misselijk van ben?

Het omslag is eigenlijk een kleine studie waard. Het wil moderne allure laten zien, maar het gaat nét langs de moderne typografie van die tijd, 1934-1935, heen. Slechte typografie neemt mij in zelfs tegen de beste schrijver. Ik reken haar hem toe, ook al beweert hij dat het zijn schuld niet is. Dan moet hij maar beter uitkijken waar hij gedrukt wordt. De figuur zelf, die naturalistisch en slecht getekend is, past er niet bij of past er wel bij, maar maakt mij een beetje kwaad.

Ik zie een breedgeschouderde psychopaath, met een uitdrukking op het gezicht, die bij de Goedewagens en Krekels zal zijn doorgegaan voor „dapper" of „krachtig", misschien wel voor „diets". De proleet liet zich portretéren met een gevaarlijk voorwerp in de hand, dat zeker onder de Wapenwet valt, en hij werd getekend in een soort wapenrusting. Getekend kan men eigenlijk niet zeggen: het plaatje is gedoezeld in de stijl die in de jaren van deze aflevering het verval van onze tekenkunst tot in de oorlog typeerde, een prentje voor Prange van „Het Parool". Een prentje dus in de stijl van de zwakke naturalisten, die in de oorlog bescherming zouden zoeken bij die *Kulturkammer* van de vijand. Het soort van tekening, dat in die oorlog beslist niet ontaard zal worden verklaard door de duitse en nederlandse nazi-proleten en dat achter het ijzeren gordijn geen wrevel zal opwekken, kortom,

minder handschrift is nooit getoond, minder stijl heeft nooit bestaan.

Als de aandacht voor het ding dan nu weer gewekt is, blijkt ook de inhoud van het blad, dat onder leiding stond van de fascist Wies Moens (die ergens in het blad tegenover een andere aanstaande landverrader het „zuiver-volksch beginsel" verdedigt), de moeite wel waard om het nog eens te bezien. Tegenwoordig wordt namelijk maar al te weinig beseft, wat het nazisme van nature was en is. De verraderlijke elementen zelf zijn tegenwoordig aandoenlijk in de weer, het voor te stellen alsof zij niet anders waren dan lieden met een politieke opvatting die voornamelijk slechts anticommunistisch was; de stakkers zouden alleen maar uitgegleden zijn, toen zij in de oorlog meenden dat deze edele beweegredenen het best met pro-duitse activiteit kon worden gediend. Het is nog de vráág, aldus hun voorbehoud, of zij daarmee wel zijn uitgegleden, maar zij willen de zaak nu nog niet op de spits drijven en kunnen met hun schadevergoedingseisen voor onrechtvaardige veroordelingen enzovoort nog wel een of twee jaar wachten.

In feite echter was in de jaren voor de oorlog de belangstelling van de nederlandse fascisten voor de Sowjet-Unie gering en waren de krachten die zich onder de lage geesten van Mussert en Arnold Meyer verzamelden veel positiever. Dit willekeurige Dietbrandnummer uit 1935, met zijn infantiele en onwelluidende naam en met zijn infantiele „dietse" held, is in zijn inhoud bepaald niet defensief maar fascistisch, dat wil zeggen pueriel-aggressief en psychopatisch. Het artikel van H. Krekel, „De Hollandse Traditie" en het gedicht van Paul Vlaminx stinken op elk hun eigen wijze naar schoolmeestersinkt, naar de tuchtliniaal en de sabel, naar zogenaamde nationale glorie. Naar de burgermansterreur van oud-planters die later w.a.-mannen zouden huren, naar de staatspolitie, naar de oostcompagnie en naar de landwacht.

Onthullend is de hernieuwde kennismaking met Wichmann. Die moet dan net dood geweest zijn en „Dietbrand" komt met een verzameling uit zijn ge-

schriften. Nu hadden wij die geschriften intussen natuurlijk allang eens zelf kunnen lezen. Daar stond echter een onoverkomelijke barrière voor. Van Wichmann bezit ik een uitermate geschift maar bijzonder amusant boekje: „Het Witte Gevaar; over Melk, Melkgebruik, Melkmisbruik en Melkzucht". Het is niet prettig, te moeten zien, dat Wichmann niet alleen geschift en amusant kon zijn, maar ook een fascistisch stuk proleet was. Nu Michel van der Plas, in de selectie „Ongerijmde Rijmen", een weerzinwekkend plat „gedicht" van hem heeft opgenomen, vertrouw ik het niet meer met die poëet Wichmann. Ik verzoek nu dat vers weer eens op, waarmee Engelman vroeger enige goodwill voor hem in mij heeft aangelegd. Tot mijn verbazing lees ik er niets meer in wat mij tot nu toe aan W. met een zeker — ik geef het toe, dus op onverantwoordelijke wijze geleend — respect deed herinneren. Hij zal dan een „vervoerde" geweest zijn, een „late drinkebroer", hij mag met of zonder aandacht oude wijnen gedronken hebben, klare jenever of bitter: of hij nog méér was leren wij uit het gedicht van Engelman niet.

Hij mag een geestdriftig persoon geweest zijn „hij schold en schold — het glas viel op de vloer aan scherven — dit land, zijn wanhoop, de versufte burgerij", mooi, maar mensen die plezier hebben in schelden treft men in elk jaargetijde aan in alle kroegen en naarmate het sluitingsuur naderkomt zoveel te meer. Nee, Engelman, die ik er na zestien, zeventien jaar nog eens over opsla, leert mij niets over Erich Wichmann. Maar die verzameling uit Wichmann in *Dietbrand* zoveel te meer. Om kort te gaan: de schrijverij over Walen en Vlamingen, de vlaamse kwestie, over legers en de Volkenbond, om maar enkele van zijn onderwerpen te noemen, is nog meer plat dan infaam. Zijn anti-semitisme is frappant. Wat satire had moeten zijn is schoolkrant-lef. Hij schrijft helemaal niet bijzonder goed, en het belang dat hem opzweept . . . waarom laat deze zin zich moeilijk voltooien? Omdat Wichmann bij onze nadere waarneming vooral de indruk maakt helemaal niet opgezweept of vervoerd of bezeten te zijn geweest. Hij acteert, het te zijn. Er is dus hoogstens een belang

dat hem de rol van vervoerde doet spelen. Welnu: de rol van een vervoerde, van een scheldende wanhopige te willen spelen, was een van de karakteristieken van de vooroorlogse fascist. (De na-oorlogse verkleedt zich weer anders). Een meester-zin van deze lummel is: „Als van veel andere ellende is wat men „democratie" noemt (daarbij enigszins oorzaak en gevolg verwarrend, want democratie is een gevolg en geen oorzaak van volksontaarding, van materialisme, gebrek aan volksgevoel enz.) een school van lafheid. Toch kan het, dat bewijzen de Ierse vrijheidsvechters, dat bewijzen de Italiaanse fascisten, die met knuppels een mitrailleur-in-werking namen, dat een volk nog moed leert." Genoeg, voor altijd, van deze „vervoerde". Naar de hel met hem. Ch.

BEZORGDHEID

Op het Cuba van Castro heerst een anti-amerikaanse en zelfs een anti-engelse stemming. Een anti-engelse, omdat het Verenigde Koninkrijk nog in december 1958 wapens aan de onderdrukker Batista verkocht. Een anti-amerikaanse, omdat de dictator Batista amerikaanse steun placht te ontvangen, vooral ook dollars, in ruil voor economische concessies aan suikerplanters, bordeelhouders en speelhuizenexploitanten.

Men kan dit in alle kranten lezen. Men leest verder, dat de amerikaanse regering zich bezorgd maakt over de executies van de beulen die de gevluchte dictator hield. Men heeft nooit kunnen lezen dat de amerikaanse regering protesteerde tegen de bloedige terreur waarmee Batista met zijn beroepsofficieren Cuba jarenlang tyranniseerden. Hetzelfde geldt ook voor de R.K. Kerk op Cuba, die opeens bezorgd doet, nu er beulen worden doodgeschoten. Ook voor verscheidene vaderlandse dagbladen. Hoe zit dat? Heel eenvoudig! Ch.

Th. van Tijn

HET VERVAL VAN HET ABSOLUTISME EN DE HISTORISCHE ONVERMIJDELIJKHEID

Paul Frölich, 1789, die grosze Zeitwende. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt 1957. XVI, 175 blz.

H. H. Harms, Jean Jaurès als geschiedschrijver van het Ancien Régime. Diss. G.U. Amsterdam, 1958. Uitg. N.V. de Arbeiderspers. 178 blz.

De Marxistische opvattingen van de geschiedenis moet zich door haar werken rechtvaardigen, — zoals trouwens elke wetenschappelijke theorie. De boom moet vruchten voortbrengen van goede kwaliteit, of wordt anders geveld. Nu in ons land gesproken wordt van een opleving van het Marxisme onder jonge en zeer jonge intellektuelen, is het verheugend dat van een oudere generatie van Marxisten enkele nieuwe studies zijn verschenen, die geheel „bij de tijd" zijn en aan de jongeren de zo nodige aansluiting kunnen verschaffen.

Het nagelaten werk van de bekende Duitse revolutionaire socialist Paul Frölich en het proefschrift van Dr. H. H. Harms uit Amsterdam, waarvan wij hierboven de titels vermelden, zijn bijzonder geschikt om inspirerend te werken. Beide houden zich grotendeels bezig met de voorgeschiedenis en de oorzaken van de grote Franse revolutie van 1789, — de omwenteling die de demokratisch-burgerlijke staatsvorm deed ontstaan.

De twee historische studies blijken van een verrassende aktualiteit. Zij beschrijven immers de „oude heerschappij" („Ancien Régime") die door de revolutie werd omvergesmeten om ruim baan te maken voor de moderne ontwikkeling: en in dat „Ancien Régime" ontdekken wij, bij alle onderscheid, veel verwantschap met de burgerlijke staat uit de nadagen van het kapitalisme, die wij nu beleven, en evenzeer trekken van de stalinistische bureaukratische heerschappij

in de Sowjet-Unie. De ervaringen van het jongste verleden van revolutie en kontra-revolutie (Rusland vanaf 1917, Duitsland vanaf 1918, enz.) waren dan ook voor Paul Frölich, die voor Hitler naar Parijs, later naar New-York vluchtte, aanleiding om tot hernieuwde studie van de Franse revolutie te komen. Zijn eigen ervaringen scherpten daarbij zijn blik voor datgene, wat in de revolutie, in de barensweeën van een nieuwe heerschappij wezenlijk is, en wat aan vroegere geschiedschrijvers, in rustiger tijden levende, was ontgaan (vgl. hieronder Harms' kritiek op Jaurès). Maar door zo het verleden vanuit het heden nieuw te belichten, maken zij tevens onze eigen tijd, vol van revolutie, begrijpelijker, en helpen daarmee (gewild of ongewild) de eigentijdse revolutionaire aktie beter voeren en een tip van de sluier van de toekomst oplichten.

Dr. Harms, wiens werk de voorlopige bekroning is van een zwaar bevochten en langdurige worsteling om als arbeidersjongen tot studie te komen, heeft de eerste twee hoofdstukken van de „Histoire socialiste de la révolution française" van Jaurès als zijn uitgangspunt genomen. Een eerste verdienste van zijn werk ligt al in een eerherstel van Jaurès als Marxist, in een polemiek o.a. met Banning, wat tot eerherstel van het Marxisme is uitgegroeid. Hij toont overtuigend aan, dat het marxisme *niet* een pasklaar recept is dat voor elke historische ontwikkeling eenvoudigweg kan verwijzen naar gefixeerde techniek, ekonomie en klasse-verhoudingen, maar dat het Marxisme de moeilijkste is van alle geschiedmethoden: het eist „integrale geschiedschrijving", omdat het weigert de mens als uitsluitend verpersoonlijkte idee, ofwel als uitsluitend ekonomisch wezen te zien; het ziet hem als een wezen dat een eenheid is, dat zijn levenservaringen als onderdeel van de maatschappij ideologisch verwerkt en met zijn ideologie in de maatschappij werkt. Zó zagen Marx en Engels het, zó zag Jaurès het toen hij eenmaal het marxisme had leren kennen.

Dr. Harms heeft in zijn werk vervolgens nagegaan, hoe Jaurès het „Ancien Régime" beschouwde en de

oorzaken van de revolutie aanwees, — om daarna de opvattingen van Jaurès te vergelijken met de resultaten van de nieuwste historische studies. En ofschoon Jaurès allesbehalve een dogmatikus was maar een man met een soepele, veel-omvattende geest, is het merkwaardig om te zien hoe deze grote socialist van vóór 1914 zó sterk bevangen is in de (op zichzelf volkomen juiste) opvatting dat de rijke burgerij, de bourgeoisie, toen de draagster was van de vooruitgang en de revolutie, dat hij aan de rol, gespeeld door andere maatschappelijke klassen, grotendeels voorbijging. Niet alleen heeft hij de ekonomische krisis die onmiddellijk aan de revolutie voorafging niet gezien, hij heeft ook de opstandige volksbewegingen van de armste bevolking van stad en platteland over het hoofd gezien, hij heeft tenslotte niet voldoende aandacht gehad voor het feit, dat de staatsinrichting van de absolute monarchie (dat apparaat van beambten dat over de maatschappij was geschoven als een verstikkende deken) door de heersende, de aristokratische klasse zelf reeds geheel was uitgehold en niet meer dan een schors was, waarin geen stam meer stond. En eerst door de positie en aktiviteit van *alle* volksklassen te belichten, wordt het volle leven getekend en wordt de dood van het oude en de geboorte van het nieuwe ons duidelijk. Door Jaurès, die grote geest uit de grote tijd van de Tweede Internationale, te konfronteren met de nieuwste historische inzichten heeft Dr. Harms tevens duidelijk gemaakt, welk een geweldige vooruitgang de geschiedschrijving sinds ongeveer 60 jaren heeft gemaakt, hoeveel rijker en rijper ook het Marxisme nu is, indien tenminste met de studie een zo grondige ernst wordt gemaakt als hij heeft gedaan.

Toch laat zijn kritiek op Jaurès ruimte voor . . . kritiek. Het resultaat van de Franse revolutie is geweest dat een nieuwe volksklasse, de kapitalistische, het roer in handen nam en de aristokratie die vóór die tijd had geheerst, vernietigd werd. Maar de aktie van de bourgeoisie alleen was niet voldoende. De ondergang van de oude staat van het absolute koningschap was door de aristokratie zelf grondig voorbereid, terwijl de

ondergang van de monarchie en de aristokratie beide zonder de aktie van de arme boeren en 't stedelijke proletariaat ondenkbaar zou zijn geweest. Dit alles is juist. Ook was de laatste Franse vorst, Lodewijk XVIe, een zwakkeling. Maar daarom behoeven wij ons nog niet met Harms' konklusie te verenigen, dat het veroveren van de politieke macht door de Franse bourgeoisie resultaat was van een *toevallig* samenvallen van die omstandigheden, en dat dit misschien niet gebeurd zou zijn als: de koning een krachtiger persoon zou zijn geweest en de adel in bedwang zou hebben gehouden, of als: de ekonomische krisis de armste delen der bevolking niet tot aktie zou hebben gebracht. Met andere woorden: Harms bestrijdt Jaurès' denkbeeld, dat de politieke machtsovername door de bourgeoisie een historische noodzakelijkheid zou zijn geweest. In het volgende hoop ik, aan de hand van Frölich en van . . . Harms zelf, aannemelijk te maken, dat, waar Jaurès die onvermijdelijkheid, die historische noodzakelijkheid in zijn algemeenheid en tot op zekere hoogte abstrakt stelde, dit nog geen aanleiding behoeft te zijn om, Jaurès aanvullende, aan die onvermijdelijkheid te twijfelen. De nadere analyse toont haar konkreter, en daardoor helderder en historisch juister aan.

Natuurlijk moet men met Harms instemmen indien hij zegt dat Jaurès wel de onvermijdelijkheid van het eindresultaat van de revolutie heeft gesteld, maar de historische noodzaak van het hoe en wanneer van het uitbreken daarvan niet heeft aangetoond. Zo stelt Harms het in de tekst van zijn samenvatting (punt één van zijn „voornaamste konklusies"), maar blz. 131 en 132, de slotbladzijden van de tekst, gaat hij veel verder. Zijn slotalinea noemt het samenvallen van de omstandigheden die de revolutie ontketenen zo exceptioneel, als dat welke de stormramp van 1953 in Nederland veroorzaakte. Ik hoop hier aan te tonen, dat hier niet slechts van toevallige samenloop, maar in grote mate van organische samenhang van faktoren sprake is.

Paul Frölich, die wat de feiten betreft geheel op dezelfde bodem staat als Harms, heeft hier dieper ge-

schouwd in het eerste gedeelte van zijn „1789", dat het „Ancien Régime" beschrijft.[1] Frölich analyseert het absolutisme als staatsvorm. Hij herkent daarin een bureaukratisch apparaat, in bijzondere omstandigheden gevormd en kwasi-zelfstandig boven de maatschappelijke klassen uitgegroeid, dat het als zijn taak beschouwde de tegengestelde klassen in evenwicht en daarmee in bedwang te houden. De monarch is van dat apparaat de symbolische bekroning, de „absoluutheid" van zijn macht is het symbool van de scheidsrechtersrol tussen de klassen van dat apparaat.

Frölich beschrijft in korte, maar scherpe trekken, het ontstaan van deze absolute monarchie. Bij haar vestiging kwamen burgerlijke lieden in naam des konings de feodale machten bestrijden, ook zich als ambtenaren des konings aan deze opdringen en bij hem inkopen, teneinde een staatsapparaat te konstrueren, dat de feodalen de baas kon. „De bourgeoisie", aldus Frölich, „had het bureaukratische apparaat veroverd en dit feit was de uitdrukking van haar maatschappelijke kracht en in het bijzonder van haar financiële vermogens. Maar was de bureaukratie daarom de klasse-vertegenwoordiging van de bourgeoisie? Geenszins. Het is de funktie van een korporatie („Körperschaft"), die haar karakter bepaalt. Het was de funktie van deze bureaukratie juist de sociale orde te behoeden, waaraan het absolutisme is ontsproten. Tot die taak behoorde het, een zekere evenwichtstoestand tussen de feodale en de burgerlijke krachten te verzekeren. Om dit te vervullen moest zij zich in haar opvattingen en doeleinden, in haar gehele sociale positie, van de bourgeoisie losmaken." Dan beschrijft Frölich de versmelting van de „noblesse de robe", de laag van 's konings ambtenaren, met de oude adel, de „noblesse d'épée" en de verstarring van deze groep tot gesloten kaste, welke de staats-, kerk- en militaire ambten aan zichzelf voorbehield en daar de bourgeoisie van buitensloot.

Dusdoende bleef de bureaukratie zichzelf trouw. In haar opkomst was de strijd tegen de feodale machten punt één geweest. In de tweede helft van haar bestaan

(ruwweg in de 18e eeuw) dreigde het machtsevenwicht doorbroken te worden door de voortdurende groei van de bourgeoisie, en werd het de funktie der ambtsdragers om háár pretenties te bestrijden en haar verre te houden van de kommandoposten van de staat. Dat is de inhoud van de feodale reaktie, die tijdens Lodewijk XVe en Lodewijk XVIe groeide. Die reaktie werd tenslotte zó sterk, en de vereenzelviging en versmelting van de bureaukratie met de feodaliteit zo totaal, dat de aristokratie in haar nieuwe machtsvolkomenheid zelve het gecentraliseerde apparaat van de monarchie als overbodig begon te voelen en koncessie op koncessie afdwong. Die aristokratie was het, die de bijeenroeping der algemene standen in 1789 afdwong om de monarchie onder totale kontrole van de adel te brengen; waarbij zij echter ras moest bemerken, dat bij het uiteenrijten van het absolutistische dwangsysteem de bourgeoisie oneindig veel sterker was dan zij. Die bourgeoisie had in naam der vrijheid met haar kracht de bestrijding van de monarchische top door de aristokratie ondersteund. Maar niet zodra was de bijeenroeping der Staten-Generaal verzekerd, of zij richtte zich minder tegen de monarch dan wel tegen de voorrechten en macht van deze aristokratie in naam der gelijkheid. Het epos van de revolutie was begonnen.

Daarmee is de historische noodzakelijkheid van de ondermijning en uitholling van het absolutisme door de aristokratie zelve aangetoond en in laatste instantie verklaard als het gevolg ener krampachtige reaktie op de groei der burgerlijke macht. En daarmee is — anders dan bij Jaurès, maar met des te meer kracht — de historische noodzakelijkheid van de politieke machtsverovering van de moderne bourgeoisie bevestigd. Bij het zó toespitsen der tegenstellingen tussen de aristokratie en de bourgeoisie was de rol van het absolutisme uitgespeeld. Zijn laatste gekroonde hoofd, Lodewijk XVIe, kón geen krachtige figuur zijn omdat er niets meer was om hem bewustzijn van kracht te geven.[2]

Iets dergelijks geldt voor het daadwerkelijke verzet

der armste volksmassa's in tal van volksoproeren, die het leger van de monarchie zowel als de aristokratie verlamde. Jaurès heeft dit volksverzet niet gezien, en Harms vraagt zich af, hoe het verloop der gebeurtenissen geweest zou zijn zonder deze. Zijn vergelijking met Duitsland-1848 lijkt ons bijzonder weinig overtuigend. En zelf heeft hij de wetmatigheid van het volksverzet, tegelijk met zijn gekompliceerde uitwerking, op schitterende wijze getekend in de op één na laatste alinea van zijn boek, die het beeld afrondt van de aktiviteit van *alle* klassen in een maatschappelijke en staatkundige orde, die haar samenhang verloor en daardoor alle sociale krachten tot handelen dwong, — een handelen dat verschillende doeleinden had maar waarvan het resultaat leidde tot één uitkomst: de politieke machtsverovering door de bourgeoisie. Is niet juist deze samenspanning van divergerende krachten tot één doel het beste bewijs van het historisch (ekonomisch-sociaal) gedetermineerd zijn van die machtsverovering? Wij laten Harms' op één na laatste alinea hier volgen, niet alleen wegens de inhoud, maar ook om U te laten meegenieten van de trefzekerheid van tal van zijn formuleringen en van de krachtige stijl:

„Verder is nog deze bedenking tegen Jaurès aan te voeren. Hij heeft uitvoerig betoogd, dat de zich ontplooiende nieuwe produktiewijze, het kapitalisme, de bourgeoisie heeft doen zegevieren. Dit groeiende kapitalisme heeft echter een tweeledige werking uitgeoefend, een *positieve*, door de bourgeoisie rijk te maken, en een *negatieve*, door de boeren nog armer te maken en dus verzet te wekken. Deze negatieve kant heeft de bourgeoisie ook geholpen. Het is het noodlot van de adel geweest, dat hij geprobeerd heeft de feodaliteit met het kapitalisme te doen samengaan. De boeren, die de feodaliteit reeds haatten zonder kapitalisme, haatten haar dubbel, toen zij met kapitalistische methoden haar druk ging verzwaren. De verbittering tegen het voortschrijdende kapitalisme in de landbouw was een machtig element in de strijd tegen de adel. Het verzet tegen het kapitalisme heeft mede het kapitalisme doen zegevieren, doordat zij de feodaliteit

de genadeslag gaf."

Zo schoon en doorzichtig kan de komplete historische werkelijkheid worden, indien men het advies opvolgt van De Tocqueville, door Harms aangehaald om Jaurès te prijzen: „Ik spreek van klassen: zij alleen moeten het toneel der historie bezetten."

1 Tot blz. 40. De rest van het boek is een uitmuntende studie van het jaar 1789.

2 Het verval van de monarchie der Romanows is ook sterk verhaast door een „scherpe en onverantwoordelijke" aristokratische oppositie (men zie Trotski, de Russische Revolutie, blz. 96 en 97; een vergelijking tussen de laatste absolute monarchen van Frankrijk, Engeland (Karel I) en Rusland treft men aan op blz. 120 en volgende; het daar gestelde bevestigt, dat de Fronde der aristokratie en de karakterslapte van de laatste „absolute" monarch geenszins „toevallige" elementen zijn bij het ontstaan van een revolutie, maar zelve door de aanzwellende revolutiestorm zijn ontstaan.

EX LIBRIS

Germaine Tillion, **L'Algérie en 1957**, Editions de Minuit, Parijs, 1957.

La Question Algérienne, par Dresch, Charles-André Julien, Henri Marrou, Alfred Sauvy, Pierre Stibbe; Editions de Minuit, Paris, 1958.

Bovenstaande twee uitgaven van Les Editions de Minuit zijn geen opwekkende lectuur. Het is middernacht in Algiers, en het is tengevolge daarvan vijf voor twaalven ook in Frankrijk. De toekomst is aardeduister, en ook de dunne maansikkel van de Islam geeft maar weinig licht.

Germaine Tillion, van wier hand wij een bijdrage in het Afrika-**nummer mochten** opnemen, kent Algerije tot in haar vingertoppen. Zij is een ethnologe, die voor de oorlog zes jaar lang in de binnenlanden van Algerije onderzoek heeft gedaan, en land en volk heeft leren kennen zoals maar weinig Fransen. In 1954 is zij in dezelfde streek teruggekeerd, en was ontsteld door de veranderingen, die in háár streek, in háár dorp hadden plaats gegrepen. Wat er nog aan evenwicht en harmonie had bestaan onder de vroegere verhoudingen, was door de binnendringende geldhuishouding, door een malariabestrijding die de sterfte had omlaaggedrukt zonder de bestaansmiddelen te vergroten, volledig verbroken. Waar de kleine boertjes vroeger nog van een karig bestaan waren verzekerd, wisten zij nu van-

daag niet meer of zij morgen zouden eten. De geiten en de woestijnwind deden de rest – de landbouw wordt door ernstige erosie bedreigd. „Clochardisation" noemt de schrijfster het proces, dat zich daar heeft voltrokken. „Dans leur cas, c'est le morne abandon ou la révolte inconditionnelle; rien d'autre n'est possible dans le monde qui leur est fait".

Ik heb door weinigen het vraagstuk van de laagontwikkelde landen met zoveel inzicht, met zoveel menselijkheid en redelijkheid ook zien behandelen. Men leert uit dit kleine boekje van een Franse vrouw meer dan uit tien dikke handboeken.

La Question Algérienne vormt een bijzonder nuttige aanvulling op het boekje van Germaine Tillion. Vijf van de knapste Franse geleerden – de historicus Marrou, de koloniaal-historicus Julien, de staatsrechtsgeleerde Stibbe, de geograaf Dresch en de demograaf Sauvy – hebben een analyse gegeven van het Algerijnse vraagstuk, waar iedere verstandige regering vele dwingende argumenten aan had kunnen ontlenen voor een redelijke politiek van onderhandeling. Helaas, het zijn niet knappe geleerden, die in Frankrijk de wet stellen, maar domme en roekeloze parachutistengeneraals. Arm Frankrijk, arm Algerije! W. F. W.

Ken Domon, **Hirosjima**, 1958

Bij de boekhandel Erasmus op het Spui te Amsterdam is verkrijgbaar een fotoboek met Japanse tekst. De foto's zijn afkomstig van een in Japan vooraanstaand fotograaf die het boek van een in het Engels geschreven inleiding vergezeld doet gaan. Hij heeft Hirosjima pas in 1957 bezocht. De weerzin deze stad te bezoeken is maar al te begrijpelijk. Van het voornemen om een beeld te geven van de nieuwe stad kwam hij, onder de indruk van wat hij eveneens vond, tot het maken van foto's die ons de lidtekens tonen die de atoombom heeft nagelaten, die om 8.15 uur op 6 aug. 1945 op een hoogte van 570 meter boven de stad ontplofte en in de fractie van een seconde van een stad met mensen een ruïne met lijken, verbrande en verblinde ongelukkigen en beroofde stumpers maakte. Nog steeds telt de stad door de ramp getekenden. Wij zien dus verpleegden met wonden, mensen met diepe lidtekens, een tehuis voor blinde kinderen, een huwelijk van twee slachtoffers, reeds 13 jaar lang bedlegerigen, enz., enz. Het is nauwelijks een sensationeel, wel een droevig en tot nadenken stemmend boek. Het is een indrukwekkend getuigenis van de gevolgen van wat een ramp zou zijn als het geen misdaad was. Het is niet opwekkend te bedenken dat er op dit ogenblik duizenden bommen bestaan met een veel erger effect, voor eventueel „gebruik".

De uitgave van dit werk is op voortreffelijke wijze verzorgd. O.N.

Aan dit nummer werkte o.a. mee:

G. Huizer, geb. 1929. Studeert sociale psychologie in Amsterdam. Heeft veel gereisd buiten Europa en publiceerde o.a. in De Nieuwe Stem over zijn ervaringen in Midden-Amerika. Was de laatste jaren als dienstweigeraar tewerkgesteld als krankzinnigenverpleger.

Omslag: *Peter Noordenbos*

ER ZIJN NOG OVERDRUKKEN VAN HET

SPECIALE
AFRIKA-NUMMER

VERKRIJGBAAR à *f* 2,50 PER STUK.

Te bestellen bij de uitgever:

DRUKKERIJ „NIMO"
MONNICKENDAM

De kroniek van kunst en kultuur

GAAT ZICH VERJONGEN!

De inhoud wordt actueler, o.a. door meer bijdragen van jongeren, terwijl de vorm aangepast wordt aan de eisen van deze tijd.

DE OMVANG WORDT GROTER:

80 pagina's op formaat 12x18,5 cm., met vele reprodukties, terwijl

DE ABONNEMENTSPRIJS GEHANDHAAFD WORDT

op *f* 16.50 franco per post per jaar (voor studenten *f* 11.50).

Vraag een proefnummer bij Uw boekhandelaar.

TE ELFDER URE

Maandblad onder redactie van:

Drs. A. H. Bredero; Dr. E. Brongersma; Dr. B. Delfgaauw; Pater S. Jelsma; Mevr. Dr. M. R. Hahn-Hahn; Drs. D. de Lange; Mr. J. C. M. Leyten.

Secretariaat:
Mr. J. C. M. Leyten, Broersstraat 29a, Nijmegen.

„Te Elfder ure" wil een open gesprek bevorderen tussen de katholieken onderling en van de katholieken met hun niet-katholieke landgenoten.

Jaarabonnement voor Nederland f 9.50, voor België frs. 140. Administratie: Uitgeverij Het Spectrum N.V., postbus 2073, Utrecht.